

DOMENJON DE ANDIA, GIPUZKOAKO ERREGIA

Antonio Maria Labaien

Iturria: *Teatro osoa euzkeraz (II)*, Antonio Labayen.
La Gran Enciclopedia Vasca, 1976.

Klasikoen Gordailuan:
<http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/L/LabaienDomenjon.htm>

Klasikoen Gordailuak egindako lanak oro dominio publikokoak dira,
eta, Jabego Intelektualaren Legearen arabera jatorrizko idazlanak
bestelako eskubiderik ez baleuka, nahi bezala erreproduzi daitezke.

DOMENJON DE ANDIA, GIPUZKOAKO ERREGIA

KONDAIRA-DRAMAKIZUNA

IRU EKITALDI

(Lau gerta-leku ta azken zati batean)

*Tolosako Bikario ta Arzipreste ospetsu izan zan
ORKAIZTEGI-tar PATRIZIO ANTONIO
jaun agurgarriari, oroimenez.
Ni bataiatu ta euskalzaletu nindualako.*

ITZAURREA

Ezin esan diteke gaur egunean, Historia-dramakizunik ez degunik. Gure Teatroak azken urteotan aurreruntz bultzada ederra emana du, ta antzerki-lanen artean ugari zamarrak ditugu gure Kondairaren gertakariak buruz egindakoak.

Campionen «PEDRO MARI» (Alfredo Etxabek antzerkiratua); «LARRALDEKO LOREA» (Txomin Agirrek euskeratua); «SANCHO GARCES» (J. Zinkunegi ta M. Lekuonak antolatua); «ZIGOR» izenez. N. Etxanizi saristatu zioten: «GABAK ZEKARREN EGUNA»; Yon Etxaidekoren «AMAYUR» eta «BEGIA BEGI TRUK». Piarre Larzabalen «BORDAZURI» ta «ETXAHUN». K. Elizegiren: «KATALINA ERAUSO». Eta izen oriek luzatu ditezke: «TXANTON PIPERRI», «ANBOTO», «AMAYA», «LIBE», «LEROBIDE», «LEIDOR». Eta Alzaga, Navarro-Villoslada, Arana-Goiri, Emeterio Arrese, ta beste zenbait Eresi-drama egille, ots, opera-gai izenak erantsi ditezke oraindik.

Ona emen beste bat, onoko egille onek, ausarkeri geigiz, bear bada euskal-Teatroari eskeñi nai izan diona:

«GIPUZKOAKO ERREGIA» (Domenjon de Andia) deritzana.

Jakiña da Domenjon tolosar jaun ospetsuak, otsaundiko zaldunak, zer ikusi ta influentzia eragikorrena izan zuala Gipuzkoako anaiartea, batzar nagusia eraiki, osatu ta indartzen. Eta Euskal-Errian ez ezik Gaztelako Errege inguruan, Naparroa, Ingalterra, ta Prantzian ere itzal aundiko gizona izan zala.

Zerbaitengatik «GIPUZKOAKO ERREGIA» izengoitia eman zioten.

Bizi izan zan urte-denbora ta aldia ez ziran paketsuenetakoak: gorroto, erra, ta alderdikeri goibelaren griñak zebiltzan jaun eta jabe. «Aide-nagusiak», beste izenez ganbotar eta oñaztarrak erri xeha zapaldurik zeukaten; eta alkarren artean burruka izugarrian zenbiltzan ea eten gabe. Bazterretan ez zan asarre, eriotz, mendeka, erreketak, ondamen eta bidegabekeria besterik.

1448garren urtean gertatu berria zan Mondragoi-Arrasateko eraso, ta erretze negargarri hura! Urrena, Lazkaoko Torrearen txanda izango zan. Andik pizka batera, berriz Berastegiko Jauregiaren triskantza. Eta alare jauntxo gudazaleok ezin iñolaz ase. Ez da esan bearrik erri xeha, naiz nekazari, artzai, olagizon, merkatari ta gañerakoak lanean eta pakean bizi-

tzeko irrikitzen zeundela. Gogo bizi onek leia zituen Gipuzkoako erri ta iri guzien anaiartea. «Hemandadea» sortu araztea.

Guziok bildurik alkartasun indartsu bat egitera: Batzar Nagusi bat lan eta pakearen alde. Orretarako, Ola-nagusi, Lege-gizon eta Elizaren laguntza izan zuten. Auen artean Andiaiko Domenjon altsua guzien gañetik arkitzen degu. Bera izan zan, kondairagilleak ao batez diotenez Gipuzkoako Anaiarteko Batzar Nagusiari abiadura, indar eta iraupena eman ziona.

Aide-nagusiok, naiz Ganbotar naiz oñaztar izaki, Gipuzkoako errien alkartasun hori begi txarrez ikusten zuten. Ez iñondik aiei komeni Erriko konsejuak agindu zezaten eta are gutxiago Gipuzkoako Batzar nagusiak Errege ta onen ordezkari Errejidorearen itzalpean.

Aide-nagusiak beldurtzen asi ziran eta beren buruak gerora galduak eta erabat gutxituak sumaturik, arroputz, azken taupada desapio erronkaria jaurti zuten Errien aurka 1456garren urtean.

«Nos pertenece el derecho a vos desafiar e facer guerra e cruel destrucción etc... E vos requerimos que vos proveades de vuestras armas para vuestra defensa». Agiri hau Juan Martinez Garagarza eskribauak izenpetua zetorren Uztaila 31 egunean.

Gaztelako Enrike IVrrena zan orduan errege ta Gipuzkoako Batzar-rak jauntxo arroputzen aupada jaso ta arpegi emanez, Erregeari baime-na ta laguntza eskatuaz, aguro menderatu zituzten. Jauntxoak bizi ziran Jauregi ta Torre-Etxeak beitu ta txikituak izan ziran eta Aide-nagusi egoskogarrenak zigortuak, erbestera, Andaluziara Mairuen muga-ingurua bidaliaz.

Euskal-Erria paketu zan aldi baterako. Erregeri laguntza eskatu ta erri barruko arazoetan eskubide geiegi emate orrek bere kalteak bazituan. Eta areago oraindik Enrique IVrrena Gaztelako azalezko buruzagi zala. Argal eta ezain errege bezela, jauntxoan, lur jota zebillen, uztelkeriaz inguratua ta diru kontuan ezin burua jasorik. Beti erriai eskean ari bear, ondasunak txautzen zituztelako. Zerga, petxa ta diru-bilketa juduen eskuetan utzia zuen. Auen artean nagusiena Segoviako Arias judutarra erreinu guzian gaizki ikusia zana. Onek ordezkioak bazituen Arabako Gazteizen ta judu-jatorriko Gaon zeritzana 1463ko Apirillean Tolosara bidali zuan diru «eskabidea» egitera.

Gipuzkoarrok asper-asper egiñik zeuden orrelako «pedido» eskabidez. Ez bait zan legezko Gipuzkoan zerga ori altxa nai izatea. Eta onela gaztigatu zioten, onez onean Erregeri bein eta berriz. Beraz Gaon asmo

orrekin, une txarrean Tolosara eldu zanean asarre bizian artu zuten tolosarrok.

Eta ordainketa egitea ukatu ez ezen, tolosar gazte sutuok, alkar burua beroturik, sumindu ta asalatu ziran Gaonen aurka ta kale erdian erail zuten, aren buruari lepo egiñik eta azta-makil baten gañean jarririk, kalez-kale erabilliaz.

Juduak kristau-erri guzietan gaizki begiratuak ziralta gauza jakiña da. Eta bai Euskal-Erriaren ere. Ez dago oroitu besterik 1328ko urtean Naparroako Lizarra (Estellan) egin zuten sarraski ta odol isurtze negargarri hura!

Gipuzkoako legepean ezin zitezkean bertan bizi luzaroan; eta arrotz eta kanpotartzat artuak ziran. Erreljio arrazoiz gañera, arraza etsaigoa ta politika eragozpenak ziarduten joka bide ortan.

Katolikotasunez baño geiago xenofobiaz sorterri zalekeriz ari izan ziran. Orratiokan, Gaon zalako judua Erregeren mandatari ta ordezkaria bide zan ta hura iltzearekin ez bear aundia egin zuten tolosar suminduak. Enrique IVgarrena sutu zan asarrez gañezka ta dudarik gabe zigor izugarria eroriko zan iltzalleen gañera.

Auek beldurturik, ba ezpada mendira igesi joan ziran Naparro-runtz...

A zer nolako kezka Gipuzkoako agintarientzat! Konpromiso aundia sortu zitzairen. Alde batetik Gipuzkoako jaun zuten Enrike IVgarrenari zor zioten itzal eta begirunea; eta bestetik Erriaren alde jokatu bearra. Aldamenetik, berriz, aide-nagusi baztertuen begiratu zorrotza.

Au dezute dramakizun onen auzi ta gaia; ta ari orien bidez daude lotuak korapilluak...

Domenjon de Andia ezin joan zan inñolaz, ere, Erregeren aurka; baiñan, orobat, barrenak agintzen zion bere erritarren alde arpegi eman zezala. Auek bide zuzenera, legepera ekarri arazi bear zituan. Ez zuan nai ordea Coroliano erromatar buruzagiaren antzera erri zapaltzalle biurtu. Eginkizun gaitza, benetan, Erri, Errege ta aide-nagusien arteko eztabaida zuritzea. Jauntxuok 1456 urteko desapioa ezker leporatu zuten zigorkadaz lur jota zeuden. Baiñan Andaluzia aldetik etxeratutakoan epeldu zitzaioten odola. Ondasunez argal eta sakelez urri pakezko lanetara makurtu bear izan zuten nai ta ez. Erri ta Batzar Nagusiaren esanera. Beti geldi oi da, olakotan zenbait gorroto ta erra... batik bat gizonak zipotz eta kaskaillu diranean. Denboraz, ordea, ta emeki-emeki, aaztutzen joango ziran guziak. Gazte jendeak, berez dakarren alkarrenganako joera ta mai-tasunak, zorionez, familien arteko asarre ta griñak bigundu ta ezezten

dituzte. Domenjon asko ikasi ta geiago ikusia da, bai bere errian eta bai erbestean. Giza-biotzak ongi ezagutzen dute. Diplomatikoki aundi dugu ta liskarretik ere irabazia ateratzen dakina. Irabazi au, lenengo, Gipuzkoarentzat jabetasuna sendotzea izan zan; erriak bildu ta anaitasunean indartzea.

Beñere aaztu bear ez litzaken gauza erakutsi zigun: alegia, txikiak aundi ta altsuaren aurrez aurre nolatan jokatu. Ots! «gipuztasunaren» muñ eta lege nagusia. Valladolid, Londres eta Parisen bizitua zan eta Errege ta aundizkien utsegite ta akatzetatik nola baliatu antzeman zion. Ortan gipuzkoar jator agertzen zaigu, Errege-laguntzaille, guda-gizon, bai, baiñan areago eskribau, sekretario ta adiskide. Gero Idiakeztarrak, Gaztelu, Arostegi, Ibarra..., eta ainbat eta ainbat beste giputz ospetsu bezela. Cervantes, euskeltzaleak, egin dezaigula irripar gozo ta iseka. Gureak gure! Eta guzia aitortzeko Andia Domenjon, tolosar izaki: «Zurieder»... bulartsu ta pake-zale, besterik gabe. Gaon judua Tolosara dirubilla, «pedidoa» egitera datorrela entzun duanean, gañera zetorkion ekaitza sumatu du; ta bereala Ondarrabiaruntz abiatzen da Enrike IV ta bere inguruko aundizkiengana. Bertatik bertara zezenari adarretatik ezin eutsi badio izatzetik. Edo ta beintzat itzetik, gizon gisa.

Zertxobait erantsi bear dugu Domenjon Andia-ren familia ta ondasunai buruz.

Bere emazte Andre Katalin Tapia jatorri leñargikoa zan. «Tapia» deritzan etxea oraindik zutik dago Tolosako plaza zaharrean. Andre Katalin bertan jaioa izan zitekean, baiñan baliteke ordea Anota auzo erriko «Tapia» etxean sortua izatea. Idiakeztarrekin gertatu zana; alegia lenengo oñarria Anotan izaki ta gerora Tolosan eta ain zuzen ere plaza zaharrean kale-etxe berria eraiki zutela.

«Tapi» baserri-etxe txairoa oraindik irmo agertzen zai Anotako muñotxo batean, Oria ibaiko gañean eta bestaldean dagon Irura erriaren aurrez aurre.

Gonzalez-Andia-Tapia familiaren berri gutxi dakizkigu. Oza-ozta seme alaba batzuek izan zituela baizik. Ondorengo izenak ikusi ditezke «Contaduría de Bienes de Domenjon Gonzalez de Andia» Serapio Mujika idazleak aztertu zituen agerietan. Paper orietan azaltzen dira Domenjon ondasunak nola banatu ziran eta beste xehatun geiago.

Andia Torrea zahar-berritu ta itxuraz aldatua, gaurko «Zeru-aundi» deritzan ostate ta jatetxea, tolosar guziok ezezik erbestetar askok ere ondo ezagutzen dute.

Eta Serapio Mujikak Euskalerria aldizkarian argitaratutaka lanean, goraxeago aitatu dugun ortan, (T. 46) beste ondasun soro, sagasti ta toki-izenak ematen dizkigu: Kisuaga, Pikoaga, Laskoain, Arostegieta, Yurre, Madalena, Orialdas, Anotako Ieratzulo errota ta gaur ezagunak zaizkigun beste leku asko. Domenjon Ola-nagusia izan zala uste dugu ta bere ola lantegietan landutako burnia Inglaterrara saltzen zuala.

Beren seme ta beste senideok burni ta gañerako gaiak itxas ontzie-tan karraitzen ziarduten, geienbat Debako portutik Inglaterrara, Bristol-ko portua zuten nunbait aukerakua, bada emen ango erregek eskubide aundiak eman zizkion gure Domenjon Andiari, Gorosabel, Mujika ta beste historiagilleak esaten digutenez.

Andiatarrak Debako portuarekin artu-eman bizia izan zuten eta orregatik nunbait alkartu ziran ango Irarrazabal familiarekin. Andia-Ira-rrazabal etxearen jarraitzalleak Gipuzkoan galduak dira ta aien aztarrenak Txilen irauten dute (Valparaisoko Markesen familia artean).

AndiaTorrekoak Tolosako Santa Maria elizan illobi berezia izan zuten, ate nagusitik sartuta ezkerretara, gaur Ama Dolorekoaren aldarea dagon lekuan. Denboraz, urteen buruan eliza berritu ta aunditu zanean illobia kendu zuten toki artatik, ez auzitan ibilli gabe.

Ortik aurrera gertatutakoa, nere teatro-lan osoa irakurri ala ikusten dutenok jakingo dute. Zaudete, beraz, adi! Oker ez bai-nago atsegin artu-ko bait dezute.

Nere joku-lagunak dira orain jardunaren eta itzaren jabe.

Antonio Maria Labayen

BIBLIOGRAFIA

- GORROSABEL (Pablo de): *Diccionario Histórico-Geográfico de Guipúzcoa*. Tolosa 1862.
- MUGICA (Serapio de): «Contaduría de Bienes de Domenjon de Andia» Revista Eus-kalerría. S.S. Junio 5.
- GUEVARA (Federico de): «Domenjon de Andia» (Hijos Ilustres) artículo - Revista - Revista de San Juan Tolosa 1946.
- «De Yurre a Izazcun». Tolosa Octubre 1949.
- MARTINEZ-ZALDIVIA (Juan de): *Suma de las cosas Cantábricas y Guipuzcoanas* Sr. Prólogo y Edición Crítica de J. Arocena 1945.
- AROCENA (Fausto): *Nuestra Pequeña Historia*.
- (*El Rey y la Provincia mano a mano*) Ed. Auñamendi S. S. 1961.
- *Guipúzcoa en la Historia* Ed. Minotauro Madrid 1964.
- CIRIQUIAIN - GAIZTARRO (M): *Domenjon González de Andia* Libro Homenaje a Tolosa 1956.

— *Nueva Recopilación de los Fueros* Imp. Bernardo de Ugarte Tolosa 1696.
Recopilación Foral. 1583 — (Guipúzcoa en la Historia de F. Arocena)

JOKO-LAGUNAK

DON FERMIN: Santa Maria Eliza Nagusiko Bikario jauna.

M. PEREZ LASKOAIN: Eskribaua.

ELDUINGO LOPE: Alkatea.

DOMENJON GONZALEZ DE ANDIA

DOÑA KATALINA DE TAPIA: Bere emaztea.

MAIXABEL: Alaba. (18-20 urtekoa).

INES: Alaba. (14.15 urtekoa).

YURREAMENDIKO MARTIN: Aundiki-gizasemea (25 urte).

ZALDIBIAKO JOANES: Aide nagusi zarra.

YARTZAKO SANTXO: Aide nagusi sasoikoa.

ITURRIZAKO OXER: Batxiler, beti ixturiente.

MANTONI: Erriko amandre, Sakristauaren emaztea.

PERUTXO: Sakristaua.

MITXEL: Aguazilla.

GARCIA FRANCO: Korrejidore jauna.

LENENGO MIRABEA

BIGARREN MIRABEA

LENENGO GIZASEME KALETARRA

BIGARREN GIZASEME KALETARRA

IRUGARREN GIZASEME KALETARRA

GAON: Judua, beste aguazillak, kaletar, baserritar ta erriko emakume ta jende talde xeha.

GERTAKIZUNA: TOLOSAn 1463garren urteko Jorraillean.

Jantzi, dekorazio ta itxurak XVgarren gizaldikoak egiantzean egiñak, naiz orain «funzional» deritzaienak. Ots!, nola nai, beti konbentzional tankeraz.

I. EKITALDIA

LENENGO GERTA-LEKUA

(Agertokian TOLOSako PLAZA ZAAR AUNDIA. Esuiko bazterrean SANTA MARIako ELIZA Nagusia, ondoan «AMARRANDEGI» etxe ordea duala. Etxe ontan amarrenak biltzen zituzten eta toki egokia zan, baita ere, jende billerak egiteko.

Aruntzaxeago ORIA ibaia nabari da. Alde artan goruntz UZTURRE mendia ta ibaitik behera. ARRAMALE zubia. ERDIAN PLAZA zuaitz bat edo beste agiri dirala, eta etxe koskor batzuek inguruan, naiko leku libre utzirik. EZKER aldean ezkutata dagon Napar-zubitik datorren bidea. Galtzada au ezker aldeko baztarrean zutik dagon ANDIA-TORRE atari aurretik igarotzen da.

Gañerontzean ezer gutxi: Tolosa zaarreko irudia etxe itxurak kale ta belenen artean, baiñan ez zeatz egiñak, nolabait tajutuak baizik oial beltzaren gañean.

ARGI bereziz esandako lekuak nabarmen agiri araziko dira, ots! ANDIA-TORRE, PLAZA ala ELIZALDEA lagunak joko, ta jardunaren arabera. Eta antzekizunaren Errejidore ta Zuzendarien iritzi ta gogora).

(Andia-Torreko eskaratz aurrean Bikarioa, Domenjon, Alkatea ta Eskribau jaunak jardunean).

BIKARIOA: Gazte jendea sumindurik dago eta edozein astakeri egiteko gertu. Bartarratsean Amarrandegin bildu zirala jakin det eta beldur naiz, Gaon judua, errelijioaren etsai hori azaltzen badin bada gure kaleetan, gaizki aterako dala.

ESKRIBAU: Errelijioaren etsai ez ezen gure sakelen zurrupatzaille da hori. Jendeari orrek dio geien bat burua berotzen.

ALKATEA: Jende xehari ez dio asko kenduko. Ez dagon lekutik ezin eman. Gu, erriko nagusi ta errejidoreak izango gaituzu petxero ta

pagatzaille. (*Domenjoni begiratuaz*) Beorrek bearko du bitarteko, berandu baño lehen. Zer derizkio Domejon?

DOMENJON: Bada, obe dala alde aurretik gauzak antolatzea eta ez gero negar egitea. Guztiok jendea pake arazi bear dugu. Gaon hori judua izanagatik, Jainkoaren seme da; eta Errege jaunaren mandatari. Beraz, su-emantzaille ok zure mendean ar itzazu, alkate jauna.

ALKATEA: Ez da errez, asko bait dira ta laguntzaille onak dituzte: Iturri-zako Oxer batxiller ta sasi letradua... Yurreamendiko semeak... Yartzako Santxo... eta abar eta abar.

DOMENJON: Guzoi, eta batik bat, etxe oneko giza-seme eta aundikiak, arrazoa entzun arazi bear zaie. Eta Oxer, kanon-ixturiante horri, ez legoke gaizki, beorrek, Bikario jauna Elizako aginduak gogoraztea...

BIKARIOA: Bai, noski, Domenjon jauna. Ortan daukat gogoa. Oxer dala-koa ez ote dan...oker. Ez det begiz galtzen. Baiñan, begira zagun egia, Gaon judua Gaztelako Erregeren izenean eskea egitera baldin badator, zer gertatuko da?... Aundi ta txikien mandio ta ikulluak, merkatarien ondasunak eta jende xeharen sukalde ta ganbarak erabat ustuko dirala. Eta, esan bearrik ez, Elizako Amarrandegia... aizez bete bearko degula. Goseak dakar berez, istillua, jaunak. Eta Gaztelako Errege Enrique laugarrenak pake hori eskeintzen badigu, aski genuen Naparroako errege pean jarrai izatea.

ESKRIBAU: Erri osoa marmarioan ari da Enrique laugarrena Gipuzkoan dabilleta-ta.

ALKATEA: Zaldibi ta aide nagusi izanak berri lotsagarrienak zabaldu bait dituzte, Erregek, erregiña zapustuz giza-lizunkeria diardula. Esamesak edo...

BIKARIOA: Isil gaitezen...: *«Intelligenti pauca»*. Domenjonek iñork baño geiago daki ortaz bere iritzia esan nai baliguke.

DOMENJON: Zergatik ez! adiskide maiteok: Erbesteko errege, jauntxo ta agintarien artean zerbait ikusia naizelako, nere irudiko, nola joka bear degun esango dizuet. Gipuzkoak orain eun ta berrogeitamar urte, bide bat artu zuan: pakearena. Ez gaituzu aldatzen ibilliko, naiz egun batez bide erosoagoak badirala uste arren. Odol asko isuri izan da, anai artean, jauntxo bidegabekeriaz. Aide nagusiak Erregeri gorroto

izateko zioak badituzte. Zigorra artutakoak nekez barkatzen bait-du. Ta aaztu, beñere ez... Gu, orain, ordea, errege bidean goaz. Probintziako anaitasuna indartu degu Gaztelako Enrique Laugarrenari eskerrak. Ez dagokigu Erregeren barruan dauden argalkeria ta utsegiteak aztertzea. Erregeri errespeto ta leialtasuna zor dizkiogu; eta orde z gure erriarentzat agindu dizkigu libertade ta Justizia.

ESKRIBAU: Juduen mende dagon gizon ezain ta erkitu batek ez det uste ezer ori eman dezaiguenik...

BIKARIOA: Ez Naparroako Joan bigarrenak aña beintzat. Arengana biltzen, Iruñeko gure apezpiku jaunak, lagun egingo liguke.

DOMENJON: Bat izan, bestea izan, erregeak, juduen mendean ez ezen diruaren mende arkitzen dira, ta griñen pipiaz joak. Ez bedi Eliza Ama santa sar auzi orretan, Bikario jauna. Nik baño obeto bait daki jakin: Jainkoari Jainkoarena eman bear zaiola; eta Erregeari... erregearena.

ALKATEA: (*gaiztoz*) Eta... Erriarena... erriari. (*Bikario jaunari begiratuaz*). Eta Santa Mariako Elizaren eskubideak Tolosari.

BIKARIOA: Ez dago duda-mudarik! Aiek Ebanjelioko itzak dira. Eta zure asmoa, alkate jauna, zuzen erabakia utzi zigun Lanzeloto, Aita Santuaren ordezkari eta Iruñeko Elizaren buru izan zanak.

DOMENJON: Santa Mariako Elizak Erria du zaindari, ta bidezko da alkarrekin ondo aditzea, bat etortzea. Tolosako Errejidore ta agintariak bezenbat Santa Mariako ta gañerako ballara-elizen apaiz eta kapellauk leia bear dute pakearen alde.

BIKARIOA: Ez degu besterik egiten, Andia Nagusi Jauna! Baiñan berri txarrak ekarri dituzte Valladolid eta Salamancatik datozen jendeak. Enrique Laugarrena zorrez eta lizunez galdua omen... eta gure bizkar bizi nai.

DOMENJON: Gaztelako Errege dan bitartean esamesai entzungor egin bear diegu. Jauntzat aitortua daukagu ta ezin uka diogu agintaritza. Ahal dutenok! Batzarrak, egin beza hori, ez guk! Bakoitza bere lekuan.

BIKARIOA: Onoko apaiz au, gai ez izan arren eta askotan iritzi ezberdiñekoa, beti izanen da ordea, Erri-gizonen esaneko. Elizak ez du sartu bear politikan ez bada Erreljioaren alde jokatzeko.

DOMENJON: Ez gaitezen ortaz geiago mintza. Ekiteko garaia da ta ez astirik galtzekoa. Nundik edo andik ekaitza uxa bear degu.

Beok emen Alkate ta Bikario jaunak! Eta nik... oraintxe bertan Errege jaunaren billa noalarik. Ondarrabin da, ta zaldiz abituaz, gauerako ara eldu niteke. Perez Laskoain eskribaua atoz nerekin!

ESKRIBAU: Lanez josita nago ba...

DOMENJON: Berdin da. Nik ere naiago nuke etxean gelditzea baiñan gaur bidez bideko dantzan bear ko degu. Goazemazu!

ESKRIBAU: Ala agintzen badit...

ALKATEA: Zu mutil zaar, zere buruaren jabe zaitugu. Don Menjonen emazte Dama Katalinek eta alabek kejtazeko zioa badute. Ez zuk.

BIKARIOA: Jainkoak emango ahal dizute ordaiña. Beorri ta. Andia-Torreko guziak goretsiaz. Agur Domenjon gurea! Bijoaz! Zoazte!

DOMENJON: Bearko!... Ibiltzeko jaio nintzan nunbait. Bakoitzak degu gere patua... nerea abiadura. Gaztelatik Prantzi, Flandes eta Inglaterraruntz. Goierritik beterrira; itsasoz ala lurrez beti bidez kari. Oraingo txangoa laburra da: Tolosatik Ondarrabirañokoa.

BIKARIOA: Alare! Joan bear duanak egotea kalte. Beraz uzten zaitugu, Nagusi, ta bidai on! (*Bedeinkapen keñua egiñez*) Jainkoak lagun zaitzatela!

ALKATEA: Bai! ondo ibilli ta laister arte. (*agurtuaz*).

DOMENJON: Ahal badet biar bertan egingo degu itzulua. Ez diogu alkarri beste olesik egin bearrik. Au bakarrik: Gu itzuli artean jendea trankil eta bare begola. Adio!

(*Domenjon barneruntz sartuaz eta Eskribaua bere aldetik*).

ALKATEA: Hori nere kontu gelditzen da... Ez izan kezkarik.

BIKARIOA: Jesukristoren itz ederrenetakoak auexek dira: *Pax vobis*. Gauden ortan!

(*Alkate ta Bikarioa kalebarren aldera ezkututzen dira*).

* * *

(*Ezenarioa unetxo batean utsik eta erdi illunpean bego. Bat batean ANDIA-TORREAren itxura dagon lekua argituko da ta ertzean duan ataritik Domenjon azalduko da berriz otsegiñez*)

DOMENJON: Katalin! (*Barrengo erantzunaren zai*) Bai! Bai! Mutillari esan diot zaldiak prestatzeko ta bereala Ondarrabiruntz abia bear degu. (*Andre Katalin bere bi alabekin agertuaz*)

A. KATALIN: Zer gertatzen da ordea? Berri txarren batzuek al ditugu?

DOMENJON: Oraingo ez da ezer okerrik, baiñan txarkeririk sor ez dedin, Erregearengana noa, ala bearrez.

A. KATALIN: Ez al zaizu berdin, ibillaldia biarko uztea? Nekaturik zaude.

DOMENJON: Biar?... Berandu izan diteke, agian.

INES: (*alaba gaztea aitaren besoetara joan eta laztanduaz*) Aitatxo etxean ikus-tea arrigarri egiten zaigu. Umezurtz jaio giñala badirudi.

DOMENJON: (*Musu emanaz*) Ez, maite! Nere atsegin osoa zuengan dedala badakizute. (*Andre ta alabak besotik arturik*) Etxe ontan daukat nere poza eta zuen ondoan zeruia, baiñan...

A. KATALIN: Bestela esango nuke... Gaur eguardirako maneatu nizkitzun jakirik gozoenak: amorrai presko, txerriki pusketa samur. (*Alaba zaarrenari*) Ez al da ala Maixabel?

MAIXABEL: Bai andre, eta nik arraultz-opil, eztiz estaliak, labea jarriak dauzkak.

A. KATALIN: Ikusten?... (*Leunkiro Domenjoni*) Ez al zenduke martxa utziko biarko, goizean-goiz abituaz? Arratsaldea laister illuntzen bait da oraindak.

DOMENJON: Ez Katalin, ez. Errege jauna gaur gabea Ondarrabin logitekoka dala badakit. Eta biar ez det an arkituko, Pausoko Mugatik Urtubiko jauregira joatekoa bait da. Prantziako Erregeren aurrean ezin mintzatuko natzaio. Ez det ango arazoetan naasi nai; emengoak ematen didate aski lan.

A. KATALIN: Esango nuke! Ez da nunbait Gipuzkoan gizonik, Andia-Torreko nagusia baizik.

MAIXABEL: Gurea bezelakoa, ez beintzat, agertzen dakina, itzal aundikoa.

DOMENJON: Beste asko ni añaokoa badira, baiñan alare oraingoan nik joan bear; ta aguro, Erregeren diru-biltzaillea Tolosara iri-txi baño lehen. Jendea asaldutzen asia da; matxinada lertu aurretik itzaltzea obe.

A. KATALIN: Ez zera bakarrik joango, noski?

DOMENJON: Eskribaua ta eskutari gazteak lagun egongo didate. Mutillak ari dira zaldia prestatzen.

INES: Orduan, aitatz! eraman nazazu zure zaldi gañean Tapiaraño, gutxienez.

DOMENJON: Ez noa Anotatik eta ezin geldi niteke bidean. Urrengo batez, patxadan, guztiok alkarrekin Donostiara egun pasa ta itsasoko aizea artzera joango gaituzu.

INES: (*goibel*) Ez dakit noiz... beti gero, beti gero...

A. KATALIN: Udara laister dator, nexka, orduan da garairik onena.

DOMENJON: Bai agintze dizuet. (*abituaz*) Orain jantziz aldatzera noa.

A. KATALIN: Nun dituzun guziak badakizu, Txukun jarriak daude. Ez ahaztu txartes ta zamarra, euria egiten badu ere.

DOMENJON: Ateri dago ta eguraldia onera doala uste det.

A. KATALIN: (*Barneruntz lagunduaz*) Ezin aterako zera etxetik ezer artu gabe. Sukaldera noa zerbait bero dezaten.

DOMENJON: Katillukada salda, arraultz batekin

MAIXABEL: Errege jaunak ere zurekin etorri bear al du?

INES: Zertarako?... Itsusia omen da-ta sudur motza, tximua bezela.

A. KATALIN: (*Asarre*) Zer dira itz oriek! Goikoai errespeto aundia bear zaie. Eta damatxuak ez gurasoai alper galderarik egin.

INES: Barkatu amatxo: Maisuak esan zidan...

MAIXABEL: Nolakoa dan ikusi nai nuke.

DOMENJON: Zaldun galant eta apaiña. Terziopelo ta urrez jantzia eta buruko kapelan luma zuria. Iñoiz ikusiko dezute.

INES: Bai, aita.

A. KATALIN: Lenago, zuk (*Inesi*) erdel «lizioa» ikasi bear dezu. Ta gero esku lanak egiten. Goazen goruntz...

INES: Bai amatxo!

(*Laurok sartzen dira. Domenjon Ines ek eskutik artuta.*)

* * *

(*Andia-Torreko bazterra illunpean geldi bedi,*

argia plaza erdian puztuaz.

Bertan Zaldibiako Joanes

eta Yartzako Santxo azaltzen diralarik)

(*aide nagusiak.*)

J. ZALDIBIA: (*Alde batera eta bestera beldurti begiratuaz*) naikoa det. Bidean ere mokauren bat jango degu gosetzen bagera.

INES: (*Besotik elduta losintzaz*) Aita! Prantziako konfitiak bai dirala gozoak!

DOMENJON: Bai maite! Ondarrabin izan oi dira salgai eta ekarriko dizkitzuet erregali...

A. KATALIN: (*Inesi*) Eta gero guziak janda or ibilliko zera ortzetako miñez.

INES: Ez amatxo!, pixkana-pixkana txastako ditut... eta Maixabeli banatu-ko dizkiot.

MAIXABEL: Ez dizkiñan geiegi emango, ez!

DOMENJON: Eta zuk etxeokandre, ez al dezu ezer ekarterik nai?

A. KATALIN: Orain azkena, Inglaterratik kutxa-bete gona, galartsu, buruko, oñetako ta pitxi ederrik ekarri zenizkidan eta ez det geiagoren bearrik zure atsegiñerako ez bada...

DOMENJON: Zu apain ikustea gustagarri zait ta Prantzian moda berriko soñekoak ikusgarriak dira damentzat.

A. KATALIN: Naiz esku utsik, zu lenbaitlehen etortzea da nere gutizirik biziena. Ez besterik...

DOMENJON: Biar bertan ahal badet eta Jainkoak lagun, Erregek ez badit besterik agintzen. Ez bait da komeni ni luzaroan Tolosatik kanpo gelditzerik. Zer uste zuan bada jende xehak?... Gure mendetik aterata, bere gisara, lanik egin gabe eta petxak ordaintzeke biziko zirala?...

S. YARTZA: Hori nai zuten, guri ebatsitako ondasunekin, baiñan nagusi okerragoa sortu zaiela, jakingo dute orain.

J. ZALDIBIA: Bai. Gaztelako Errege Enrique Laugarrena ona izan zuten aide nagusiak zapaltzeko, gure torre-etxeak birrintzeko. Orain, orde, hari eman bearko dizkie guri lapurtutako aberastasunak. Tolosako erriari bein eta berriz diru «pedidoa» egitera dator, zergak biltzea. Eta armadun gizonekin bidean dala jakin da. Orain ikusiko degu zer egingo duan Andia Torreko Domenjon jaun «zuri-eder» (*eskui-ezkerrera begiratuaz eta isillago*)... Paltso orrek!

S. YARTZA: Ez ikustea, obe! Ni bada ezpada Berastegiko Jauregira, nere aldetara joango natzaizu, biar bertan. Eizean lasa ibilliko naiz Ameraun eta Ipoliñoko basotan.

J. ZALDIBIA: Zu, gazte zaude oraindik. Eta ibilli zaitezke. Nik berriz, etxean geldi bearko det. Ez bait naiz ezertarako gauza. Andaluziko Estepona aldetik, erbestetik, itzuli nintzan ezker, erreumaz jota elbarriturik nago. Domenjon antola

dedilla, Errege, Gaon judua ta erriko jende xeharekin. Guziok asetzen eskubete lan baduke. Bai alajaña! Ezin ikusia jasoko du...

- S. YARTZA:** Bai, Joanes, Zaldibiko zalduna! Txikiak aundiari gorroto; maizterrak nagusiari. Orrela goaz!
- J. ZALDIBIA:** Eta Eliz gizonok ere... guri erriak kendutako oñdasunetatik amarrena izatearren, jende xeharen alde.
- S. YARTZA:** Apaizok... neri kendutako amarrenetatik ez dute bada sabelik beteko.
- J. ZALDIBIA:** Bikario jauna, bera, lenago naparzalea zan. Orain Domenjon eta Konsejuko errejidoreekin bat egiñik dago, ortik jaten bait du! Or du ganbela!
- S. YARTZA:** Antziñan Santa Mariako apaizak Tolosako erriak izendatzen zituan. Gaur Iruñeko apezpikuak nai dituanak bidaltzen dizkigu... ta guk mantenu bear.
- J. ZALDIBIA:** Aide nagusiak ez bait gera ezer! Gurea da errua. Gure artean izan ditugu saltzailleak... bai oñaztar eta bai ganboitar artean ere. (*goibel*) Santxo! Gureak egin du. Beste denborak etorri zaizkigu. Errege, urrutiko agintari... ta erri xeha bertako nagusi.
- S. YARTZA:** Bitarteko... Domenjon eta beste zenbait ustel... Uztarri batean lotu ta akullua sartuko nieke. (*jarduna etenaz Andia-Torretik datorren otsa oarturik*).
- J. ZALDIBIA:** Zaldi-perra soñua dator Andia-Torretik... Domenjon abituko da... Ez dauka etxean gelditzerik. Seguru asko Erregea-rengana joango da...
- S. YARTZA:** Bidean amiltzen bada ere, ajola gutxi!
- J. ZALDIBIA:** Kontuz! Ez gaitzatela ikusi. Zeletan gaudela usteko bait dute.
- S. YARTZA:** Gu gera, bera begiz ikusi nai ez degunok.
- J. ZALDIBIA:** Anka egin zagun Elizaldeko errotatik barrena...

(*bijoaz*)

(*Zaldi irrintziak entzun bitez*)

(*Illunpe unetxo bat ondoren argia Andia Torreko aldean agertuko da berriz. Etxeko belen atzetik bi mirabe. Batak suila naiz ontzi bat arropa zuri buru gañean; besteak otar uts bat galtzarbean. Ibaiaruntz garbiketa egitera doaz. Auzoko Andre Mantoni berri-
ketara urbiltzen zaie*).

- A. MANTONI:** Zer da berri? Naiz bi belarrietatik sor-gor zamarra izan zarata aundia nabaritzen det zuen Torre barne ortan.
- I. MIRABEA:** Etxe aunditan beti soñu aundiak... Eta lana ere bai.
- II. MIRABEA:** Hori esan!
- A. MANTONI:** Zerbait geiago ere bai, apika. Atarramendu txarra eman diot zaldiak prestatzen ari zirala suma dedalarik. Zuek jakingo dezute.
- I. MIRABEA:** Belarri txarrak baiñan sudur ona dezu usaintzeko. Nagusi jauna berriz ere abitzera doala eskribaua ta eskutariarekin.
- A. MANTONI:** Esaten nizuten. Gure Domenjon zaldun «prinzipelegia» da eta ezin etxean egon Andre Katalinek nai luken aña.
- II. MIRABEA:** Ez du artu ezta bazkaltzeko betarik ere!
- A. MANTONI:** Otordu kontu ortan, nere «Perutxo»k ez du utsik egiten. Eskerrak zuen Etxekoandrea esku zabala dala, Zuen sukaldeko ondakiñekin guziok asetzen gera.
- II. MIRABEA:** Egia da. Gure etxean jana sobra degula, baiñan baita ere lana.
- A. MANTONI:** Lana?... Dantza, jai ta erromeria ez dezutenean, bai.
- II. MIRABEA:** Ortatik noizik beinka.
- A. MANTONI:** Artxiapiagan izango ziñaten Pasko biharamunez... galaiak lagunduta... irri eta mirri!
- I. MIRABEA:** Mutillak ez daude guretzat.
- A. MANTONI:** Losintxatzen jakin bear...
- II. MIRABEA:** No! limur errezak zeudenan-eta.
- A. MANTONI:** Mayatza izan oi da sasoirik onena. Gure gazte denboran goizean goiz joaten giñan inguruko baserri guzietara «errebero» artzea, bidez-bide lore ta marrubiak bilduaz.
- I. MIRABEA:** Orduan arkituko zendun zure Peru...
- A. MANTONI:** Ark bai ni... beti atzetik nenbilkiala.
- I. MIRABEA:** Oraingo gazteak, bada ez dute gerran besterik pentzatzen.
- II. MIRABEA:** Ez dakigu zer dabilzan «Amarrandegi»n sartuta.
- A. MANTONI:** Nere gizonari esaten diot: ez istillutan sartzeko! Gerra? Erriari su emango balioke Mondraguri bezela emen kiskalduko giñake guziok. Jesus milla bider!
- I. MIRABEA:** Ez litzake orrenbestaraño izango. Zera!... Bertan degu ibai ederra-ta.
- II. MIRABEA:** Bai, ibai ederra... berriksukeriak utzi ta arropa garbiketara joan gaitezen.

A. MANTONI: Andia-Torreko arropa garbiketa egiten ez da zailla. (*Arropa begiratuaz*) Au zuritasun eta edertasuna! Andre Katalinen amandreak linu ariz eundua! Zuek baztartzten dituzuten puska eskerrak ez da gure etxean maindirerik falta. Andre Katalin eta alabak ain dira esku-zabal beartsuentzat!

I. MIRABEA: Ondo astinduko ditugu arri gañean, lehenbaitlehen puska ditezen.

A. MANTONI: Hori! iñundik ez! Orduan ez lirake iñorentzaño gauza izango-eta.

II. MIRABEA: Ixo! (*adi-adi jarriaz*). Ez al dezute entzuten?... (*Zaldiperra soñuak eta irrintziak, Torreko ikullutik datozenak entzun bitez... eta gero urrutiratzen doaz*) Badoaz...

A. MANTONI: Bi belarritatik gortzen asia naiz eta ez det ezer sumatu.

I. MIRABEA: Orduan, oiean zaudetela, Perutxoren zurrunkak ere ez zaitu esnatuko.

A. MANTONI: (*Asarre*) Zer ari zera likiskeria! goiz-ollanda alena ez bestena!

I. MIRABEA: Oraingoan entzun dezu bada.

A. MANTONI: Aditu egiten det; ta entzun ez, komeni ez danean.

II. MIRABEA: (*Parrez*) Ja, ja, ja! Goazeman! neska!

(*Bi mirabeak aidoso suilla, otar eta puskek buru gañean arturik beren lanera doaz*).

A. MANTONI: (*Belenetik ezkutatzen da*) A! gazte ergelak! Zuekin ez dago gauza zuzenik.

(*Unetxo batean antzeztokia iñortxo gabe gelditzen da. Txistu-otsa entzun bedi. Bereala Andia-Torreko leio bat barrendik zabalduko dute Maixabelen arpegia agertuaz. Onek keiñu egin ondoren leio-pera kale barrendik Martin Yurreamendi giza-semea urbiltzen da. Eta argiak toki artan disdira egingo du*).

MAIXABEL: Gure aita jauna oso kezkatu abitua da. Ez du ea ahomenik artu. Salda txurrupe bat eta alde! Jendea asalduta dagola-ta, Gaon juduaren etorreraz. Zer gerta ote litekean beldur gera.

MARTIN Y.: Gertatu? Utsa! Bidezko dana. Maltzurkeriaz diru billa datorrenari ostikoz jota atzera itzuli araztea.

MAIXABEL: Zu ez zaitte, badaezpada sar iskanbilla ortan.

MARTIN Y.: Zer nai dezu? Bordon dantzaz jardutea? Ez da pesta eguna, ta nik lagunekin batera ariko natzaizu.

MAIXABEL: Naspillazaleak erritik kanpora botatzeko agindua dago. Ez nuke nai zu tartean izaterik. Emen bakar-bakarrik geldituko bait naiz, zu gabetanik...

MARTIN Y.: Mairuen lurretara bialtzen banaute ere ez zaitut aaztuko. Eta noizpait itzuliko naiz.

MAIXABEL: Ango emakumezkoak ez badizute burua galdu arazten.

MARTIN Y.: Ez Maixabel kutuna! Musulman emakumeak arpegia estalita daramatela badakizu. Iñork ez daki zahar ala gazte diranik; eder ala itsusi. Zure begiok eta zure aurpegi eder hori ikusita gero...

MAIXABEL: Aiek ere zerbait liluragarri izango dute.

MARTIN Y.: Mairu nagusiak etxean itxita eukitzen dituzte. Bakoitzak al dituan guziak, gañera, Haremen.

MAIXABEL: Andre gajoak. Hori ez da kristau-legea.

MARTIN Y.: Zu zera nere legea; zu bakarrik zaitut maite. Ango beltxeran guziak baño, nik naiago zure marfillezko lepo ta kolko leun zuria.

MAIXABEL: Ez bazera zintzo ibiltzen eta ez badezu zentzuz jokatzeko galduko nazu, bada. Gurasoak ez didate utziko zurekin ekontzen.

MARTIN Y.: Kortejatzen zaitudala badakite eta egundaño ez digute eragotsi alkar ikusi ta mintza gaitezen...

MAIXABEL: Begiak itxita ez ikusia egiten dute. Baiñan gauzak okertzen badira, nork daki?... Ixo! Kalebarrendik jendea datorrela dirudi. Leioa itxitzera noakizu.

MARTIN Y.: Itxoin zazu pizka bat. Noiz ikusiko degu berriz alkar?

MAIXABEL: Biar goizean amarretan Elizan, illeta bait degu.

MARTIN Y.: Ni egun txintan eizera joatekoa nazu, baiñan eguardi aurretik egingo det itzulua ea leio ontatik ateratzeko dan nere eguzkia (*irritsu*).

MAIXABEL: Goibel ez badago eguraldia... Zoaz emendik limurzale gezurtia. Jendea da (*leioa itxiaz*).

MARTIN Y.: (*Leiora musu-keñua bialduaz*) A sorgintxo!

(*Kale kantoitik ezkutatzen da*)

* * *

(Bikario Jauna ta Alkatea Arramele aldetik datozela Elizalderuntz joanez).

ALKATEA: Gure gizonak onuzkero Amasa aldean ditugu. Bide zelaia dute ta zaldi bizkorrak. Bein Murgiako zubia pasa ezkerre laister agertzen da Oiartzuri. Eta illuntzerako Ondarrabira sartu ditezke.

BIKARIOA: Ez zure gogo bezin aguro, alkate jauna. Bide luzexkoa da, baiñan okerrik ez bazaie gertatzen gauerako bai, Errege jaunarengana inguratu ere.

ALKATEA: Amaiketako artzen denbora galdu degu eta eguardi aurretik aguazillak ballara guzietara bidali nai nituzke jendea pakearaztea.

BIKARIOA: «Angelus», otoiiza esan da gero aginduak emango dituzu. Ea Goitik datorkigun laguntza.

ALKATEA: Laguntza onena zigorra da, deabrua tartean dabillenean. Aguazillai gaztigatu diet gaur gauean erriko atearak ondo zaindu ta itxi arazteko. Beorrek beste orrenbeste egin beza Elizan eta Amarrandegin.

BIKARIOA: Elizak beti zabalik bear du. Orain Sakristauari esango diot «casus belli» sortzen baldin bada «Amarrandegi» giltzaz itxi dezala. Eta ez dezaiola jendeari sartzen utzi, noiz eta norbaitzuek amarrenak ekartzera ez datozen.

ALKATEA: Beorrek ez ditu Elizaren amarrenak galtzen utziko, ez! Ez da etxekalte!

BIKARIOA: Ezta bear ere! Jainkoa da aurrenik... (Otan Eguardiko amabi kanpai otsak entzun bitez: Dan, Dan! Dan... Eta Bikario jauna kapelua kenduaz errezatzen asiko da) «Angelus nuntiabit Maria» (Alkateak gogo txarrez bederen erantzuten dio ta biok otoiiz egin ta ibilliaz ayenatzen dira kale batetik). (Elizako kanpai otsak buka ondoren Perutxo Sakristaua ta Oxer Batxillerra Eliza aurrean ager bitez).

SAKRISTAUA: Bikario jaunak agindu dit Amarrandegin ez iñori sartzen uzteko. Eta Domenjon Ondarrabitik etorri bitartean atea itxitzeko.

OXER: Zuk gaizki aditu dezu gizona! Nola esan zezakean kirtenkeri hori! Amarrandegi ez al da bada gauza biltzeko? Orretarako atearak beti zabalik bear ditu. Norbait ostutzea etor baledi,

orduan bai, itxi! Baiñan erriko jendeak dakartzite amarrenak. Eta kanpotik datorren arrotz Gaon judu hori da zurrupatzaillea.

SAKRISTAUA: Oraingoan ez du asko ken ahal izango, bada... Mandioa erdi utsik dagota.

OXER: Ez zaizu alerik ere geldituko bada. Ezta apurrik ere! Guzia juduak jasoko dizu... erregearentzat.

SAKRISTAUA: Zer gertatzen da ordea?.. Nere motzean, ez det tutik konprenitzen.

OXER: Bada, onoko auxe: Enrique Laugarrena «aker orrek» sasi-alaba Prantziako errege Luis amaiagarrenaren anairekin ezkondu nai duala ta eztaiak «panpantxo» gure bizkar egin nai dituztela, erria zakurrik gabe utziaz...

SAKRISTAUA: «Azio» hori egiteko aide nagusian mendean obeto geunden. Amarrandegin ez zan garirik falta. Jaten ematen ziguten beintzat.

OXER: Orain juduak bakarrik asetzen dira. Gure etsaiak.

SAKRISTAUA: Ni sakristauaz gañera, kristau nazu lendabizi...

OXER: Ez itxi bada beste kristauai Amarrandegiko atearak. Orain datozenak adiskideak ditugu, erriko jendea.

SAKRISTAUA: Nik baño eskola geiago dezu ta zure gain uzten dizkitzut giltzak (giltzak emanez) Torizu! Nik ez dakit ezer. Or konpon!

OXER: (giltzak artuaz) Bai gizona, bai. Alkar ezagun degu. (jende otsa entzun bedi). Emen ditugu lagunak. Goazen barrura!

(Gerta-lekua illunpean gelditzen da; eta unetxo ortan oial beltz batez lengo dekorazioa estaltzen dute eta Amarrandegi barruko mandio utsa agertuko da baztarrean saku bat edo beste, eta egurpilla besterik nabari ez dirala. Gerta-lekua argitu-ala Oxer eta Sakristaua sartzen dira! eta ondoren Martin Yurreamendi, eta beste bospasei gizaseme ta gizon).

OXER: (Au da batzarraren buru ta ezkutuki etorri berriai aginduak ematen dizkie). Ez istillurik atera, bada ezpada ere!

MARTIN Y.: Ala da, Bikario ta Alkatea aguazillekin or dabiltza kalean.

I. GIZASEMEA: Emen, onela bazkal aurrean bildu arazteko albiste txarren bat al degu?

II. GIZASEMEA: Motel!, eltzeko babarrun egosiak jateko gero ere denbora izango diagu.

III. GIZASEMEA: Lana bukatu gabe etorri bear izan diat. Ez bait nauk sakristaua bezela kanpaiak jo ta kito!

SAKRISTAUA: Aizak? ez badakik ere nik ez diat zer ikusirik elizkizun ontan. Au dek emen (*Oxenen gatik*) sermolaria...

OXER: (*oso ber, demagogo tankera arturik*) Entzun bail.. gauza ez da txantxetakoa... (*entzuleok adi-adi jarriaz*) Jaunak: Biarko eguna, egun gogoangarria izan diteke bai Tolosa eta bai Gipuzkoa osoarentzat ere. Goierritik gaztigatu digute Gaon judu naskagarria ta laguntzailleak Tolosara datozela diru ta gauza billa. Zoritzarreko «pedido» dalako eskea egitera. Au dala-ta gertu egon bear degu piztitzar hori erritik kanpora bialtzeko. Auzo-txiki, Yurre, Usabal, San Esteban eta Montes-kueko ballarakoak jakinñan gañean daude, eta Gaztelako errege-bidea zaintzekoak dira, Gaonen laguntzaille armadunok atetatik kanpora geldi ditezen. Juduak sartu nai badu, bakarrik sartuko da...

MARTIN Y.: Bai, San Migeltxo ta Laskorain Torretik ederki garaitzen dira bide guziak eta antxe egongo dira basarritar guziak erne. Kaletarrok ez zerate gutxiago izango.

I. GIZASEMEA: Eguraldia ez dago txarra zai egoteko...

OXER: Eguraldia ez, baiñan albisteak oso okerrak dituk, zergatik ezen Gaon armadun taldearekin gure diru ta ondasunen billa datorren...

III. GIZASEMEA: Ederki eman ere! Gu, arotzak izerdi... ta arotzak «Mara-bedi». Beti lanpean eta petxapean bizi bear al degu? Madarikatu zikiñak!

II. GIZASEMEA: Orretarako al degu Errege?

SAKRISTAUA: Naikoa degu gure Domenjonekin.

OXER: Bai!, Domenjon jaunak asko dezake eta Erregearengan keja ematea joana da. Baiñan Gaonek aurrea artua du ta jokua eskutik irabazten badigu galduak gera! (*Guziok batera sutzen asiaz*)

Hori ez!

Ordago botako diogu!

Jota ke!

Egin zaiogun lepo!

OXER: (*baretu arazi*) Oiurik ez! Iso! Ez sumindu, ta mintza zaitetze isilago.

MARTIN Y.: Itzak urri!, Ekin, egin bear degu ekin!

OXER: Orretarako kaleko jendeari isilka adierazi bear diozute biar goizean, ezpata ta azta-makillak artuta Gaztelako ate inguruan erne egon ditezela. Gaon errian sartzen asten danerako.

I. GIZASEMEA: Eta zertan ezagutuko degu Gaon dala?

SAKRISTAUA: Juduak izatsa (*buztana*) deabruak bezela dutela aditu izan det.

II. GIZASEMEA: Baita zera ere! adarrak akerraren antzera...

III. GIZASEMEA: Jantzia ez dik izango kristauok deguna.

MARTIN Y.: Laister antzemango diozute, ez izan beldurrik.

OXER: Lasa egon zaitzeten esango dizuet Batzar Nagusiaren aginduz Judu orrek Gipuzkoan baimenik gabe sartzea galerazia daukala, naiz Enrique Laugarren erregeak bidalia izan. Beraz, biar goizean zuen tokia nun dagon jabetu zerate. Baiña ez ditezela kontuan erori ez alkate, ez errejidore ta ez Bikarioa...

MARTIN Y.: Jende xehak, jakitea aski da; ta auzotako maizter eta basarritarrek bat egiñik, zernaitarako prest egon!

I. GIZASEMEA: Kaletarrok ez degu uts egingo. An izango gera izkillu ta guzti.

II. GIZASEMEA: Eizera ateratzeko aitzeki-maitzeki zakurrak ere eramango ditugu.

III. GIZASEMEA: Jai egiteko beti da giro... Lana, sakristauak egin dezala.

SAKRISTAUA: Lana?.. Zakurrak zaunka sumatzean kanpaiak joko ditut beintzat. Eta orain etxera zoazte, bazkaltzeko garaia dezute-ta. Emen ez dago ezer eta nere ustez onena Amarran-degi itxitzea izango zaigu.

OXER: Bai, goazen, baiña zalapartik atera gabe. Ez ogi pusketarik ez ardo txurrupeirik eskeintzen ez diguten ezkerro, joan jaitezen! Tira! Perutxo! Mugi!

SAKRISTAUA: Traguxka eskeñi?.. meza emateko ozta-ozta gelditzen bazait Sakristian...

(*Bat batean, ustegabeen Bikario jauna sartzen da guziok arrituta utzirik. Geienak igesi doaz Oxer eta Martin Yurramendi baka-rrik gelditzen diralarik Bikario jaunari aurpegi ematen*).

OXER: (*Lasai*) Bikario jauna degu-ta. Ez ginduzun espero D. Permin.

BIKARIOA: Esango nuke. Ez didazute deirik egin, ez baimenik eskatu... Beraz ni espero..? Zertara bildu zerate?

OXER: Ezer txarrerako ez giñan bilduko, ain zuzen, eguadiko amabitan. Zera...

MARTIN Y.: Azken berriak jakitera...

OXER: Eta biar goizerako eizealdia, gertutzero... Gauerako utzi gabe.

BIKARIOA: (*Bioi so egiñez*) Begira!, Oxe batxiller eta Doktor gaia, eta Yurreamendiko gizaseme gaztea! Ni zaharra nazute eta urrutira artzen det usaia... Egia esaidazute! arren! Zuek... Gaon juduaren etorrera dala-ta zerbait iskanbilla gertutzen ari zerate. Ez al da ala?

OXER: Ez diogu ukatuko... bai jauna! Eskera baldin badator...

MARTIN Y.: Ez diogu erriko dirutza jasotzen utziko.

OXER: «Pedido» eskabidea gogorrean jaso nai badu, gogor erantzun bear zaio. Ez iñolaz ordaindu!

BIKARIOA: Hori ondo dago, eta asmo ortan joanak dira Erregearengana Domenjon, eskribaua ta abar.

OXER: Enrique IV (laugarrena) ezain eta tximu orrek egingo duan Justiziaren zai baldin bagaude erria ilko da gosez.

BIKARIOA: Erregea, errege degu ordea... naiz Gaztelakoa izan... (*Oxeri!*) Zu Salamankatik etorri berria zeran ezker zer diote an Enrique Laugarren ortaz?...

OXER: Ezin dute begiz ikusi nai, bere inguruko aundiki batzuek izan ezik: Haroko kondea, Calahorrako Obispoa, Villena Markesa eta antzekoak. Mendean artuta daukate. Eta auek Juana «Beltraneja» sasi-alaba, Guyanako Printzearekin, Luis Amaikagarren erregeren anaiekin ezkondu nai luteke.

Eta orretarako guri dirua zurrupatu nai digute. Gaztelako erri geienak, jauntxo ta nekazariak aurka daude eta Enriqueren erregetzak ez du luzaroan iraungo. Eta are gutxiago aitor-tuko dute Juana hori erregintzat. Nor duan egitazko aita edozeñek daki?... Gaztelako kortea usteldurik dago.

BIKARIOA: Ni ez naiz nor arazo labain orietan sartzeko, baiñan izateko-tan Naparroko erregearen alde jokatu nuke. Iruñeko apezpikua nagusi dedanez.

MARTIN Y.: Jatorriz leitzarza zerala ezagun zaizu.

BIKARIOA: Ezin ukatu, baiñan nere aita zanak Probintzian «hidalgia» artu zuan eta ez det beñere aaztutzen Santa Maria Elizako onta-

ko Bikarioa naizela eta Tolosako erritik bizi naizela, ta jaten dedala.

OXER: Beste asko, ordea, Bikario jauna, emen erdi goserik daude, bai langille ta bai baserritarrak; eta baita ere erdi-razioko apaiz beartsu batzuek ere. Eta Gaon judua Erregek bidalita sake-la betetzera baldin badator, aurrerantzean, emen ezin bizi izango da iñortxo: ez goiko ta ez beeko; ez aide nagusi ta ez maizter. Ezta!... esango nuke Santa Mariako Bikario jauna bera ere!

MARTIN Y.: Guziok alkartu bear degu, aundi ala txiki geren buru ta ondarenun jabe izan gaitezen. Eta ez besteren mende egon beti mutil, petxero...

BIKARIOA: Domenjon Gipuzkoako Hermandadearen izenean Erregearengana, Justizia eskatzera joana da ta gure Lege zaarraren itzalean lortuko duala uste det.

OXER: Eta Justizia ukatzen badiote, gure esku artu bear degu.

OXER: Bestela ezin iritxi badegu, geok artu, Erregek nai badu nai ezbadu.

BIKARIOA: Zaudete soseguz, pauso txarrik eman aurretik eta geiegi burua berotu gabe. Gazteok ez dakizute itxoiten.

OXER: Ez, jauna. Goseak ere ez du itxoiten. «Amarrandegi» au utsik ikustea besterik ez dago.

MARTIN Y.: Eta errotetako arriak aspaldi geldirik.

BIKARIOA: Uda berrian gaude ta laister etorriko al da, gari berria... naiz Naparrokoa izan... Ixo! Norbait da (*Unetxo batean itxoin da gero sartzen da zalapartan Perutxo sakristaua*)

SAKRISTAUA: Alkate jauna dator onuntz!

BIKARIOA: Itxi zazu au bereala ta goazen guztiok nere etxera. (*Laisterka danok doaz kanpora Bikarioak doiaola albotik*)

OIALA ERORTZEN DA

II. EKITALDIA

(*Lenengo Gerta-Lekua*)

(*Andia-Torreko salatxo bat. Txoko batean maia, liburu batzuek gañean dituala. Beste nun nai, eserleku, alki arasa ta etxe-barruko puskak sakabanatuak. Goiza da ta leio gotiku estu batetik argia sartzen da. Ezkuta-oiala altxa aurretik Inesen abotsa entzuten da «Beotibar Gudua» kantatzen ari dala, «Laud eres-kiñaz lagunduaz»).*)

Milla urte igarota
Ura bere bidean
Gipuzkoarrok sartu dira
Gaztelako etxean

(*Ezkuta-oiala altxatakoan Oxer eta Ines agertzen dira mai inguruan eserita, «Lizioa» ematen*).

OXER: Beotibarko eresia ando ateratzen zaizu, baiñan Aita jaunak «Laud» ereskiña ekarri bazizun musika goitarragoa ikasteko izan da. Alonso Amargarren «Kantigak» edo... Auek jotzen leia bear dezu, beatzak bere lekuan ipiñiaz.

INES: (*eskuan duan Laud mai gañean utziaz*) Gaur nekaturik nago ta biar saiako naiz.

OXER: Gogorik ez badezu, utzi zazu utzi! Ni ere lanpetua nago ta aguro joan bear bai det... Beraz, orain erderazko lezioa esaten asi zaite. (*Liburu bat emanez*) Ona emen A. de Lunaren «Libro de las claras y virtuosas mujeres». Ea, ozenki ta parra-parra irakurtzen didazun.

INES: (*Musin*) Ez zait batere atsegin. Zaila da osoro. Naiago det beste onoko ontatik irakurri. (*Mai gañean dagon beste liburu bat artuaz*) Santillanaren «Serranillas»... «La vaquera de Hinojosa» (*Irakurtzen asiaz*) ala onoko au «Por una gentil florista de lindas flores e rosas»...

OXER: (*Iriparrez*) Zu bezin polita zan noski Inestxo. Baiñan ez aaztu zu «moza lipuzcoana ez ezen» Andia-Torreko alaba zerana, ta

damatxoa izaten ikasi bear dezula. Gero erregearen korte-
tean agertzeko.

INES: Alde batetik gogoa badaukat, baiñan zertarako? Enrique Laugarren erregea ain itsusi, sudurmotz eta ankaluze baldin bada?... Tolosan ere bada gizaseme ederragorik!

OXER: Ala izanik ere ez dezu orrela mintza bear. Bestela, zure etxeakoak, ni, Oxer batxillerrak erakutsi dizula usteko bait dute. Ta jakiña...

INES: Ez al da bada egia Errege orrek tximu aurpegia duala?

OXER: Ez neri orrelako galderarik egin! Gañera, Errege inguruan galai apain ta dotore asko izan oi dira. Baiñan garbi esateko, ez dezu geiegi pia bear aien limurkeriz... Jendea ezagutzen ikasi bear dezu. Eta zure ama Andre Katalin damak eman dizun liburu onek (*berriz liburu au eskuratuaz*) «De las claras y virtuosas mujeres» erakutsiko dizu andereño on bat izaten.

INES: Gaztea naiz oraindik eta «lezio» hori baño musika ta dantza gustagarriago zaizkit... eta «bordon- dantzariak» ikustea. Liburu-
rua biarko utziko degu.

OXER: Zure gogoa ala baldin bada, barkatzen dizut. Nik ere gaur zeregin asko det eta emendik joan bearra.

INES: Atzo joan zan gure aita Jauna eta ez dakit noiz etortzekoa dan.

OXER: Gauerako etxera bilduko dala uste det.

INES: Ondarrabi ta Prantziako mugatik erregaliak ekarriko zizkidala egin-
du zidan.

OXER: Gaurko lezioaz ez dezu saririk irabazi beintzat. Ea, biar geiago leiatzen zeran.

(*Kaletik datorren txistu ots luzea entzuten da*)

INES: Txistu otsa zan, ez al da ala?...

OXER: (*adi adi oartuaz. Bigarren aldia txistu-otsa entzun bedi*) Bai ala da. Deia egiten didate. Nere lagunak dira! Barkatu beraz... banoa-ta. (*Abituaz*) Biar arte bada!

INES: Biar arte, Jainkoak nai badu, Oxer maisu jauna! (*Antzeztokia illunpean gelditzen da. Asierako Beotibar Kanta soñua entzungo da Laud eres-kiñaz lagunduta berriz argitasuna egin arte Zapia altxatakoan*).

BIGARREN GERTA-LEKUA

(Gaztelako Ate aurrean gaude, kale erdian. Atetik urrutira Las-koraingo zelaia nabaitzen dira. Bertatik errege bidea dator Tolo-sako korreo kalera sartzen dana, atetik barrena. Atetik onuntz etxe itxura batzuek. Alkate jauna ta Gaztelako Atea zaintzen dagon Aguazilla izketan ari dira).

ALKATEA: Ez al da ezer berri ate ontan?

AGUAZILLA: Zaarrak berri, alkate jauna.

ALKATEA: Ez al da mandazain talderik agertu, ala beste kanpotar jende-rik?

AGUAZILLA: Emendik ez da pasa baserritar jendea besterik; eta erriko lan-gille zenbait, beti dabilzanak. Eguraldia ona bait degu.

ALKATEA: Orregatik bada, erne egon zaite errira zeintzuek sartu ta ateratzen diran.

AGUAZILLA: Ezin zainduko ditut nik guziak! Erri aundia da Tolosa eta bost ate ditu, jauna.

ALKATEA: Gaztelako ate au da orde, nagusiena ta zeatzago zaindu bear dana. Ez aaztu, gañera, aldamenen dezula «Polbora-Etxea».

AGUAZILLA: Ez jauna, ez. Ez badaki Auts berri orrek beldur ematen dit. Su artu ezker!.. Kaxo motel! Nereak egin du!

ALKATEA: Begira bada, Kontuz! Eta ez emendik mug! Aditzen? (Abituaz) Gero arte!

AGUAZILLA: Beorren esanera, alkate jauna!

*(Soldadu antzera eskuaz agurturik, ate aurrean batetik bestera ibillian abitzen da, Alkatea kale barrenuntz ezkututzen dalarik).
(Beste aldetik Bikario jauna Joanes Zaldibia ta Santxo Yartza Aide nagusiak agertzen dira, Laskorain aldera egurasteko asmoz. Aguazillak ikusitakoan, oles! egiten die itza emanez).*

AGUAZILLA: Egun on jaunak! Badabiltzala! Beok!...

J. ZALDIBIA: Egun on! bai.

S. YARTZA: Zu bazaudela, Miel-anton!

BIKARIOA: Au atezai, San Pedroren gisan...

AGUAZILLA: Agintzen dutenean, bearko! Bikario jauna. Txarrean, pijo!

BIKARIOA: Mandamenduak betetzea ez da beñere gauza txarra.

AGUAZILLA: Ala diote apaiz jaunek.

J. ZALDIBIA: Batzuetan, batzuetan. Ez beti.

BIKARIOA: Jainkoaren legeko Mandamenduak esan nai nuan.

S. YARTZA: Gure gogoko ditugunean ez beintzat.

AGUAZILLA: Ez dago gaizki esana. Orain bezela beok pasio bat ematera joango dira. Eguraldi polita dago-ta. Emen geldirik egote-ko baño ohea.

BIKARIOA: Bai, giro dago ibiltzeko ta Berrano baserriraño noa, oean gaxo dagon nagusia ikustera.

A. KATALIN: Guk bide erdiraño lagun egingo diogu.

AGUAZILLA: Noizko du mandoa Bikario jaunak, alperrik nekatu gabe?

BIKARIOA: Oñez malda gora igotzeak on egiten dit. Lodiegia bait nago.

S. YARTZA: Guk asko igo gabe «Erreten gibeletik» egingo degu itzulia.

Bagoaz, bada eta urrenarte! (abituaz irurak kanporuntz)

AGUAZILLA: Bidean arrotzik ikusten badute, onunzkoan gazti bezaidate mesedez. Bada ezpada ere...

BIKARIOA: Zaude lasai gizona. Gu pakezkoak gaituzu. Laister arte!

J. ZALDIBIA: Ez egon gure zai. Arrameleko atetik sartuko gera berriz etxera.

AGUAZILLA: Bijoaz ondotox!

(bijoaz)

(Aguazillak aruntz-onunzko ibilliari darraio bere atezai lagintza beteaz).

OXER: (Isilik-misilik albo kaletik azalduaz) Miel Anton!

AGUAZILLA: (Itzuliaz izututa) Zu al ziñan!? Arraioa!

OXER: Zer?... Atea luze-laburrean neurtzen ari al zera?

AGUAZILLA: Neurtzen?... ezezik aspertzen pauso... ematez... Lau ordu daramazkit atesarrera au zaintzen.

OXER: Adiskide! alperrik ari zera bada. Beste nunbait dezu gaur pesta!

AGUAZILLA: Zer pesta ta zer jaiondo!

OXER: Bai gizona! Arestian Arramele zubira zaldizko bat iritxi da esanez Korrejidore jauna ta Domenjon bidean datozela. Beraz auntzara joan bearko dezu.

AGUAZILLA: Alkate jaunak oraintsu-orain emen jarraitzeko ordena eman dit bada...

OXER: Andia Torretik nator eta an dakite gauzaren berri. Bazoazke bai lasai asko gosari txikia artzera, beldurrik gabe.

AGUAZILLA: Ez badakizu ere baraurik nago ta pozik alde egingo nuke zerbait artzera, ni itzuli bitartean emen geldituko baziña nere tokian.

OXER: Ori ere egingo dizut bada, lagun zahar! Ain zuzen Gaztelako korreoari itxuiten egon bearra det. Eta zerbait gertako balitz ots egingo nizuke.

AGUAZILLA: Ortara ezker, «Jerolimoren» tabernaraño joango natzaizu ta... esandakoa: norbait sumatu ala, egidazu dei, oi u batez bereala etorri nadin (*abiatzen asiaz*).

OXER: «Zentinel» ernea nazu, ta ez da iñor ate ontatik sartuko nere bai-menik gabe. Ez izan kezkarik.

AGUAZILLA: Kezka?.. (*Sabela bi eskuekin ikutuaz*) Emen barruan dabilkit arra... ta pattar pizka bat edanez itotzera noakizu.

OXER: Ederki! Bizigarri orrek on egingo dizu. Gerora eguna goibeltzen bada ere. (*Aguazilla bijoa*)

(Bizpairu aldiz txistu otsak entzungo dira ta Oxerek erantzuna ematen du beatzak aoan sartuta txistu atereaz).

OXER: (*Adi-adi entzunez*) Emen ditut!.. (*Atetik kanpora pauso batzuek emanez*) Berak dira! Sartu aurrera! Ez da zelataririk ni beste!

(Eskubi-ezkerretik Martin Yurreamendi, beste iru gizaseme ta Peruixo sakristaua sartzen dira).

I. GIZASEMEA: Zalditik jetxi arazita oñez dakarkite.

II. GIZASEMEA: Zezen beltza gaiñean degu.

III. GIZASEMEA: San Esteban ballarakoak soldaduak andik pasatzen debekatatu die.

MARTIN Y.: Eta Gaon zauritu ta jo gabe ate ontatik Tolosara sartu araziko degu.

OXER: Bai, gure errira diru-billa datorren ezker emen kalean emango diogu ordaiña ta ongi etorria!

SAKRISTAU: Ez al litzake obe, osterata atzera bidaltzea? Jende gosea, jende asarrea da, gero!

I. GIZASEMEA: Lepoa moztu ta kito!

II. GIZASEMEA: Ori nai du jendeak!

OXER: Erriak erabakiko du zer egin.

(Kanpotik datorren gizataldearen otsa gero ta bertago nabari da).

MARTIN Y.: Azken-itza Justiziak esan dezala.

OXER: Baiñan bada ezpada gu gertu egon, armak gure esku ditugula.

GIZASEMEAK: (*Batera*) Hori, hori! Goazen polbora-etxera! azta-makillak artzera! Ezpata ta matxeteak! (*aldameneko etxeruntz joanez*)

OXER: Kontuz! Naspillarik gabe!

SAKRISTAU: Ni, esan bezela Elizara noa. (*bijoa*)

MARTIN Y.: Bakoitza bere lekura.

OXER: Korrika dakarkite gizona, uste baño lehenago!

MARTIN Y.: Tximista egiñean!

OXER: Gu ez gaitezen, bada, lo egon. (*biok ezkututzen dira*)

(Datorren gertakaria bizi ta giartsu joka bear da. Istillua aunditzen doa. Tanborketa gaitza jotzen dute ta jendetzaren oi u eta dea-darrak pitzatzen dute ingurua).

Emen degu Gaon! Gaon judua! Jo ta ke! Eman, il zagon! Lepo! (*Eta antzeko karraziak entzun bitez*) (*Bat batean gizataldea, baserritar eta kaletar naasian Gaon erdian dutela atetik sarrera egiten dute, pillan. Ordurako Oxer, Yurreamendi ta beste gizasemeak bat egiñez. Guziok azta-makil, ezpata ta beste iskilluz armaturik daude. Gaon kale barrura daramakite istillu ta zalaparta tartean. Talde osoa ezkututzen da, baiñan oi uak aunditzen doaz. Ai Ai! Ai Ene eta emakumezkoen intzirin eta deadarrak belarri-zulagarri. Azkenik danbateko batzuek eta orru sarkor bat*). Il dute! Il dute!

(Pizkana-pizkanaka istillua gutxitzen da. Urrutira lelo au bertso doñuz abesten dute)

«Gonzalo Moro Tati, Tati!

Gaon judua kali, kali!».

(Ete isiltasuna nagusitzen dalarik astiro oiala erortzen da).

*(Une bat itxoinda berriz Oiala altxatakoan Gertaleku berdiñean
gaude baiñan arratsaldea da ta illuntzen asia. Elizako il kan-
paiak dardarazten dute eguratsa).*

DIN! DAN! DAN! DIN!

- S. YARTZA:** Zalaparta izugarria izan da. Ez genduen olakorik uste! Gaon juduari, lepoa moztu Alajainkoa! Tolosako Erriak larrutik pagatuko du, ta guziok izango gaituzu errudun!
- J. ZALDIBIA:** Gu?... Lenago ere gorriak ikusiak gera, ta orain ez gaituzu ez nagusi ta ez agintari, beraz... buruzagi diranok Domenjon, Alkate ta gañerakoak okerra zuzen dezatela. Ea nola zuri-tzen duten ezbearra Erregearen aurrean. Andia-Torreko jauna ta korrejidorea etorriak omen dira-ta.
- S. YARTZA:** Lehentxeago etortzea zuten, ez zan sarrazkia gertatu izango.
- J. ZALDIBIA:** Guri zer? Ez kezkarik izan! Agintaritz ta ondasunak kendu zizkiguten. Erri xehari eskubide guziak eman dizkiote, ta gu, jakiña, baztatuak gaude, baiñan Erria, maizter ta jende arrunten pean.
- S. YARTZA:** Auek baño erru audiago Oxer «Batxillerrak» Yurreamendiko semeak eta Andia-Torreko beste adiskide zenbaitek dute...
- J. ZALDIBIA:** Eta ez gutxiago Santa Mariako Bikarioak... Inguruko basa-eliza guzien amarrenaz jabetu dan ezkerro, jende beartsua losintxatzen du. Bai, gaur D. Permi degu Elizaren nagusi ez ezik Erri ta kontseju guztiaarena, ere!
- S. YARTZA:** Alkatea oso asarre dagoala Bikarioekin jakin det.
- J. ZALDIBIA:** Berari dagokio gogor jokatzeta. Ez du orain egokiera makala Justizia egiteko.
- S. YARTZA:** Iltzailleak urkamendira kondena bearko dituzte. Arrokerian ondoren, negarra ta malkoak izango dira bazterretan.
- J. ZALDIBIA:** Bai!, iltzaille, su-emanzaile, estalkiñak, guziak dira gaizkille. Eta Fuero Zaharraren arabera eriotz epaia merezi dute. Gauza garbia da!
- S. YARTZA:** Batzuen batzuek mendira iges egiñak izan bear dute. Guk ere, emendik alde egitea obe izango degu.
- J. ZALDIBIA:** Goazen bada. *(abitzen asiaz).*
- S. YARTZA:** Bada ez bada ere...
- J. ZALDIBIA:** Zeren beldur dezu, gizona? Gaizkilleak arrapatuko dituzte, eroriko dira billa badoazkie. Errege, gu zapaltzen ain

zorrotz izan bazan, beste oriek zigortzen ainbatekoa dan ikusiko degu.

- S. YARTZA:** Tolosako erri geiena, ordea, alde dute ta istillu ederra sortu diteke berriz, gogorregi jardun ezkerro. Gosea aolkari txarra bait da.
- J. ZALDIBIA:** Gu aide-nagusiok erbesteratu ta ezereztu ta gero, Gipuzkoan pake eta ugaritasuna izango omen zan...
- S. YARTZA:** Etxe uts eta... Amarrandegi utsean, pakerik ez!
- J. ZALDIBIA:** Ezta eliz-gizonen artean ere... *(bijoaz).*

*(Andre Mantoni ta Andia-Torreko bi mirabeak)
(Azkenekoak eskuan otar eta saskiak
ogi ta puskaz beteak daramazkite).*

- A. MANTONI:** *(Irtzirinka)* Ai ene! Nun ote da nere Peru? Au zoritzarra gurea! Ai ene! Nola biziko naiz?
- I. MIRABEA:** Zoritzarra?... Gaon Juduarena! Au bai ez dala biziko! Il bait dute! Perutxo azalduko zaizu bai. Ez da galduko. Hura mendira igesi joana da!
- A. MANTONI:** Egundano ezer txarrik egiñ ez da... Bere elizako lanetatik ez zan ateratzen. Eta orain, zer jan bear det?
- II. MIRABEA:** Bikario jaunak etxera etorri araziko du.
- A. MANTONI:** Ta preso artzen badute. Au mixeria! ta gosea!
- II. MIRABEA:** *(Otarrean daramazkiten ogi ta jatenak erakutsirik)* Gure etxeko-andreak bidalita jatenak Arpausokalera daramazkigu. Zuretzat ere zerbait geldituko al da!
- A. MANTONI:** Eskerrak bai Dama Katalin eskuzabal ta errukiorrari, bai! Bestela familia beartsu askotan, andre zahar, aur eta gaisoak egun gorriak ikusiko genituke.
- I. MIRABEA:** Kalea ere gorriturik dago, baiñan isuri duten odolagatik. Nork garbitu?
- II. MIRABEA:** Zauritutakoak askotxo dirala ta gorderik daudela diote. Zeintzuek ote dira? Zure gizona ez beinik bein...
- A. MANTONI:** Hori badakit ikaratia da gizarajoa ta urruti ibilliko zan. Alde ortatik lasa nago.
- I. MIRABEA:** Jakiña! Burrukan gazteak sartuko ziran eta ez agureak.
- A. MANTONI:** Sarritan, ordea, ustegabeen gerta oi dira gauzak. Eta ez dakigu, oraindik iskanbilla nun eta nola asi zan.

II. MIRABEA: Dirudinez, Gaonek igesi egin naiean norbait ezpataz jo omen zuan. Eta gero beste guziak gañera bota zitzaizkion erasoan... kali arteraño...

I. MIRABEA: Beste era batera entzun det nik... Oxer...

A. MANTONI: Ez dezagun geiegi itzegin. Isillik egoteko ta kalean ez alpe-
rrik ibiltzeko agindua dago. *(Norbaitzuek datozela oarturik)*
Begira zazute! Zuen etxeakoandre Dama Katalin da-ta ala-
barekin!

II. MIRABEA: Orratx! Alde egin zagun. Goazen neska! goazeman.

I. MIRABEA: Ez gaitzala ikusi. Bada ordu erdi bat etxetik atera giñala
bereala itzultzeko asmotan. Gaur ez zeukagunan kalean
mutillik ikusterik! *(Abiatuaz)* Mendira joanak bait dira. Eta
ez erromerira...

II. MIRABEA: Ai kalezale ergela, ez bestena. Berriz ere errita izango diña-
gu irekin banentxabillen... *(bijoaz)*

A. MANTONI: Zer ote da gazte izatea. Nik, emen gelditzea obe det. *(baz-
ter batean gelditzen da malkoak txukatuaz).*

*(Kale barrendik Andre Katalin eta Maixabel alaba azaltzen
dira).*

A. MANTONI: Arratsalde on! Andre Katalin eta damatxoa.

A. KATALIN: Baita zuri ere, Mantoni.

MAIXABEL: Zer egiten dezu emen, ain bakarrik?

A. MANTONI: *(intzirika)* Zera... esne pizka baten billa atera naiz kalera...
(malkoak dariela).

A. KATALIN: Ez negarrik egin emakume!

MAIXABEL: Lasa zaitte, bai Andre Mantoni.

A. MANTONI: Goizeko zalaparta izan dala-ta senarra igesi joan zait eta zer
egin bear det nik bakarrik?

A. KATALIN: Ez zaio ezer txarrik gertatu, emakume! Laister etorriko zaizu
gizona.

MAIXABEL: Ez zera alargun gelditu, beintzat...

A. MANTONI: Bai orde auzi-alargun eta aren irabazirik gabe.

A. KATALIN: Denbora gutxirako. Beste etxe askotan, zu baño okerrago
geldituko dira eta beartsuago. Beraz, zoaz len-baitlehen
etxera. Ez da komeni jendea, eriotzaren ondoren, kale
izkiñetan txutxu-mutxuka ibiltzea. Berriketakin ez degu
ezer aurreratzen, gauzak sumintzea baizik.

A. MANTONI: Argi-ezkillak ezkerok mokaurik artzeke nago eta esne txan-
txilla baten billa atera naiz, Dama Katalin.

A. KATALIN: Itzuli zaitte etxera, Andre Mantoni, illundu aurretik. Eta
Andia-Torreko sukaldara azaltzen bazera esneaz gañera,
beste zerbait geiago ere izango da zuretzat.

A. MANTONI: Jainkoak ordain bezaiela egiten didaten karidadea, Andre
Katalin. Amaika mesede artua naiz lehenago ere beon
eskuetatik. Eskarrikasko, berriz ere!

A. KATALIN: Eskerrak Zeruko jaunari eman bear dizkiogu guziok. Ark
bakarrik txuka ditzazke mundu ontako malkoak.

A. MANTONI: *(begitatiek darizkion malkoak zapitxo batekin igurtziaz).* Eta
beok emandako malko-zapitxo onek, zure alabak neretza-
ko josi ta bordatu zutena.

MAIXABEL: Hori gauza utsa da. Tarteka-marteka beartsuentzat eginda-
koa.

A. MANTONI: Gauza aundia, damatxoa, Ama Andre Katalinek ondo era-
kutsi dizutena. Orregatik Jainkoari erregutuko diot senar-
tzat galai printzipal bat eman dezaizun... Merezi bait dezu!

A. KATALIN: Eriotza ta ezkontza, dana, zerutik omen dator. Eta bakoitza
bere garaiean. Gaur beste egitekorik badegu. Domenjon
orain dator Korrejidore jaunarekin eta aien billa goaz.

A. MANTONI: Andia-Torreko nagusi jauna egun goizean emen arkitu izan
balitz, ez zan ez gerta izango zoritxarreko liskar eta Gao-
nen eriotza...

A. KATALIN: Jainkoagatik! jendea paketu dedilla ta etxera biur ditezela txa-
rragorik gerta ez dedin. Zoaz, zoaz! emendik. Gu ere
bereala Torrera itzultzeraz goaz. *(abituaz).*

A. MANTONI: Arrazoi aundia du, Dama Katalin. Bai!, Pakea eta osasuna
hori da beartsuok bear deguna.

A. KATALIN: Eta geldirik mingaiña! Berritsukeria... gutxi!

MAIXABEL: Ezin egongo gera itzik egin gabe. Gero arte Mantoni!

A. MANTONI: Bijoaz ondotox!, Etxean sartuta an egongo natzaizute isil-
isilik...

*(Bijoaz bakoitza bere aldetik... Illuntzen asia da ta gero ta argia
gutxiago antzez-tokian... Alkate ta Aguazilla agertzen dira erri-
ko kale bazterrak arakatzen, eskubi-ezkerrera begiratuaz).*

ALKATEA: Jutzizia naizen aldetik gaizkilleak arkitu ta zigortzea da nere egin bear nagusia. Eta nai ta nai ez! Korrejidorea etorri aurretik batzuen batzuek preso artu bear ditugu.

AGUAZILLA: Gaizkilleak mendira igesi egin dutela badaki beorrek, ordea. Aien atzetik korri egiñez lertu naiz, nork arrapatu orain?...

ALKATEA: Guztiak ez dira igesi joan ez! Erri barruan gelditu dira batzuen batzuek... aundiki etxeetan eta Elizan bertan ere!

AGUAZILLA: Ondo gordeak bearko dute... zergatik, ezen arratsalde guzian alper gaitoan miaketan nabilkizu.

ALKATEA: (*Asarre*) Zurea izango da, bada, errua. Atezai zeundela sortu zan iskamilla. Nere aginduen kontra sartzen utzi zenielako. (*Ezpata zorrotik atereaz*) Emonio!

AGUAZILLA: (*beldurrez atzeruntz egiñez*) Alkate jauna! Zer egin zezakean gizon bakar batek jende-taldearen aurrean?... Oiua, deadarra! laguntza eskatu!

ALKATEA: Koldarra ez bestena! Ez nazazula geiago ernearazi... (*Ezpata berriz zorroan sarturik*) Ez dezagun astirik gal... Goazen Arpauso kaleruntz! Azari-kabiak an bait daude! (*Abituaz*).

AGUAZILLA: Sagardotegiak esan naiko du! Goazen bada.

(*Bijoaz alde batetik eta unetxo baten ondoren beste aldamenetik*
BIKARIO jauna KATALIN eta Alaba sartzen diralarik)

BIKARIOA: (*alde guzietara begiratuaz*) Armadun gizonak kalean dabiltzala sumatu det. Ez nuke oriekin topo egin nai

A. KATALIN: Bai jauna, ala da. Alkate ta aguazillak kalez kale etxeak iker-tzen dabilta, Oxe ta Martin Yurremendiren billa. Nor nai preso artu nai dute naiz kulparik gabekoak ere!

BIKARIOA: Ondo gordetzeko gaztigatu diet. Bestela alde egin dezatela. Hori esatetik nator.

A. KATALIN: Ezkututzen badira, ordea, beren burua salatzen dute.

MAIXABEL: Orratz! Ezer txarrik egin ez ta...

BIKARIOA: Nik ederki dakit hori!, baiñan olakoetan, gerta oi da iltzailleak ezin atzi dituenen, bederen, su-emantzaille ta estalkiñai atzaparra gañera botako diela.

A. KATALIN: Orduan, ezkutatzea obe dute. Eta gu ere ez gaude ondo kalean, illuntzen ari du-eta... Limosna ta eskupeko batzuek ematetik gatoz eta esaera zaharrak dionez

MAIXABEL: «Ai Marik... etxera, apaldu ta oiera»...

BIKARIOA: Ondo ikasia ez da aaztutzen. Ez da komeni alkarrekin izketan ikusi gaitzaten. Ezpata-soñua nabaitzen det... (*adi-adi oarturik*)

MAIXABEL: Jende sail aundia datorrela dirudi...

A. KATALIN: Ez dezagun luza egonaldia! Goazen etxera isil-isilik.

MAIXABEL: Bai Amatxo! (*abiatuaz*)

BIKARIOA: Onoko Aita apaiz au ere badoa ere. Iskillu-soñua dirudi. Ez da hori nere bidea! Adio! bada! (*bijoaz*)

(*Jendearen otsa ta danborraren orrua bertaratzen ari dira. Ea illunpetatik taldea azaltzen da: Lenengo aguazil batzuek eskuan lastargi ala zuziak pizturik daramazkitela. Ondoren Korrejidore, Domenjon eta Alkatea. Gerta-leku erdira iritxirik talde guzia geldituko da Alkatea agintari kideai biziki mintzatuz gertakaria onela adieraziko die*);

ALKATEA: (*Lekua erakutsiaz*) Emen gertatu zan Gaon doakabearen Eriotza! Korrejidore jauna!

KORREJIDOREA: Txarkeri gaitza! Ez ahaztu Gaon Errege jaunaren ordezkaria zala. Ari egindako irain, laido ta ondarena gure D. Enrique Laugarrenari egin zaiona!

DOMENJON: Okerrena da, nere ustez, gizona ta erregeren ordezkaria erailtzez gañera, gure aginduak oinperatu dituztela, guziok errespeta bear ditun legeak zapal-zapal egiñik gelditu dirala... Odola gure buru gañera jaurtiaz.

KORREJIDOREA: Bai! Ez bear orrek Tolosako erriari ondorengo beltzak ekarriko dizkio. Enrique Laugarrena gure Erregearen asarrea guziok nozitu bearko dezute.

ALKATEA: Gauzak ortaraño iritxi ez zitezen alegindu nintzala danok dakite. Ez al da ala Domenjon jauna?

DOMENJON: Bai, noski! Eta zure izenean Errege jaunari egin berri diodan bixitak ere, ez zuan beste asmorik.

KORREJIDOREA: Ez da aski jauna! Orain gaizkile ta laguntzailleak baitu ta preso artu bear dira Justiziaren eskuetara eramanez.

ALKATEA: Ortan nabil, Korrejidore jauna, ta laister arapatuak izango diralakoa nago. Beraz, Beorren baimenez eta nere aguazillekin batera, lan ortan jarraitzera noa.

KORREJIDOREA: Bazoazke, alkate jauna. Domenjon eta biok, bitartean Erriko itzulia egingo degu.

ALKATEA: Ez badu bada, ezer geiago agintzen, laister arte!

(Burua makurtu ta eskuaz agurturik badoa bi aguazillek laguntzen diotela. Beste bi, lastargiak eskuan dauzkatenak, bertan gelditzen dira Korrejidore ta Domenjon jaunekin)

DOMENJON: Errege jaunari, errezeptoz, esan nion, ta Beorri gauza bera aitortuko, jende xeha oso asaldatuta zenbillela, aspaldidantik Gaonen etorrera zala-ta. Gosearen sosegu-eza, Korrejidore jauna. Eta erantsi nai det, nere iritziz, diru-eskabide, «pedido» hori ez dala ez egoki ta ez legezko.

KORREJIDOREA: Errege jaunaren ordezkaria erailtzea gauza zuzen eta bidezkoa izan dala adierazi nai al didazu ala?...

DOMENJON: Nolatan esan nezake bidegabekeria hori? Ez da inñundik ere! Korrejidore jauna! Ezbearrik gerta ez zedin, zer nai iskamil eragoztearren, eta nekearen nekez, Ondarrabiruntz abitu nintzaizun... Errege jaunarengana... Eta baita adierazi ere nere barruko kezka ta beldurra. D. Enrique Laugarrenaren galdera guziai leiltasun osoz erantzun nien, nere iritzia azalduaz.

KORREJIDOREA: Iritzia ez ezik Errege jaunari menpetasun eta morrontza zor zaio. Ta auek ukatu zaizkiola eta emen gertaturikoa jakindakoa, bat batean suminduko da, ta ez dute beorren itzok ezer balio izango.

DOMENJON: Baditeke. Eta alde ontatik damu det ez emen gelditua. Errian dedan itzalak eragotziko zuan nere txango ta itze-kin, an Erregearen aurrean lortu ez nuana.

KORREJIDOREA: Orain, naiz baterako eta naiz besterako berandu da. Ez dago beste egitekorik, gaizkilleok, goiko ta beheko, diranak dirala, zigortzea baizik. Urkamendiaren ordua dator. Onek du itza!

DOMENJON: Ez noski argitasuna egin arte ta erruak norenak diran ondo berezi gabe.

KORREJIDOREA: Auzitegiak erabakiko du. Au ez da orretarako lekua. *(jende taldearen otsa nabaitzen da)* Jendea dator, ta gaua gañean degun ezkerro babesera biltzera onena izango degu.

DOMENJON: Andia-ko Torrea beorren etxea da, eta onratuko nau ostatutzat artzen badu. An, adiskidetik adiskidera, gure jardunaldia luzatzeko toki erosoagoa eskeñiko digute.

(Abitzen dira, aguazil biek lastargiz inguratzen dituztela. Mutur bazetik ezkuta ala gerta-lekua illunpean gelditzen da. Urrutira leloaren oiartzuna):

«KORREJIDOREA TATI, TATI!

GAON JUDUA, KALI, KALI!»

(Beste aldetik jende zalaparta urreratzen da ta pizkana argitasuna egiñez taldea agertzen da. Onen erdian Oxer eta Yurreamendi, aurretik Alkatea dutela. Aguazil biek eskuan lastargiak daramazkite ta beste eskuaz Oxer ta Yurreamendiri besotik eusten die.

Alako batean, gerta-leku erdira eldutakoan azken auek besoak azkatu, lastargiak lurrera bota ta itzaltzen dituzte. Aguazillen axolakaberi ta illunpearen laguntzaz igesi egiten dute zalaparta artean.

Oiu ta deadarrak, entzun bitez: Eutsi, jo! Gogor kendu!

Azkenik alde egiten dute atzetik Alkate ta aguazillak jarrai doazkiela. Gerta-lekua illunpe osoan gelditzen da.

Urrutira betiko leloa):

«KORREJIDOREA TATI, TATI!

GAON JUDUA, KALI, KALI!».

(Astiro-astiro OIALA erortzen da).

BIGARREN EKITALDIAREN AMAIERA

III. EKITALDIA

(Lehenengo Gerta-lekua)

(Andia-Torreko sala bat. Bigarren ekitaldiaren asieran azalduta-ko Gerta-Lekua bera izan ditek, baiñan orrituagoa: Erdian mai aundi bat eta inguruan alki ta eser-lekuak, Batzarra biltzeko ego-kiak. Eriotzaren biharamona da. Oiala altxatakoan Ines bazter batean eserita kantari ari da, laud ereskiñaz lagunduta. Bat batean Andre Katalin eta Maixabel sartzen dira).

A. KATALIN: Arren! Inestxo! isildu zaitte! Atzo gertatutako ezbear negar-garrien ondoren, ez dago giro musikarako.

INES: (Xalo) Zergatik ez amatxo?

A. KATALIN: Korrejidore jauna etxean degu-ta zer esan bear duan ere!

INES: Eresia jo ta kantatzen ari nintzan. Ez det uste iñori kalterik egin diodanik.

A. KATALIN: Utzi zazu jostallu hori pakean eta ikas lezioa «De las Claras y Virtuosas Mujeres» liburua irakurriaz.

INES: Maisua ez zait etorriko-ta zertarako?

A. KATALIN: (Kopet-illun) Ez dezu aren bearrik. Aizpak lagun egingo dizu.

INES: Beorrek esan bezela egingo det, ama! Aditzen Maixabel?

MAIXABEL: Nik ez det bada zure maistra izateko gogo aundirik...

A. KATALIN: Gogoz ala gogorik gabe gaurkoz egizute esandakoa. Zoazte, isilik gora, zuen gelara. Emen erriko zaldun, errejidore ta agintariok Batzarrean bildu bear dute Korrejidore jauna buru dutela.

INES: (Aizpari) Goazen aizpa!.. (Berenkiko) Ganbaran jostatzen ibilliko gaitun. (Abitzen asiaz)

MAIXABEL: (jaramonik aizpari egiteke, amari) Egia al da Oxer eta lagunak iltzera, kondanatuko dituztela? Urkamendia zutik jarri dutela?

A. KATALIN: Ez zaidazu ezer galdegin, gauza ez da txantxetako-ta... Zoazte ta erreza zazute txarrena gerta ez dedin.

MAIXABEL: Goazen bada, Inestxo, ezin badegu ezer jakin...

INES: Aita jaunari erregutuko diogu, Agintari nagusiena bera bait da... zera, preso artutakoak laga itzatela...

A. KATALIN: (Ben) Olakorik ez! iñolaz ere! Zuek egin bear dezutena da isilik egon ta otoitz egitea. Zoazte, beraz goruntz; lanean jardun eta lezioak ikasteko garaia dezute.

INES: (Aizpari) Errezatuko degu, bai eta gero... ganbarako leiotik plazara begira egon ere bai, ea zer gertatzen dan (bijoaz).

A. KATALIN: Gazte izatea pozgarri da, naigabez beterik gaudenean batik bat. (alabak doazela begiratzen ari dala, beste ate batetik Korrejidore ta Domenjon agertzen dira). (Agurtuaz) Egun on! Korrejidore jauna! Goiz jeki da? Ez al du bada ondo lo egin Andia-Torreko aterpean?

KORREJIDOREA: (A. Katalini eskuan mun emanaz) Egun on Andre! Ez det nai bezin lasa lo egin, baiñan, tira! gorputzak atsedean artu du ta naikoa da.

A. KATALIN: Oitura ezak egiten du hori: oeatza berria ta estalki gutxitxo agian?

KORREJIDOREA: Oeak ez zuan aitzekirik, ta are gutxiago Holandako maindire zuri leunak eta oe-azal bigun eta berogarriak. Bear bada, gau-txori ta kanpoko beste piztien orruak esnaraute. Isillean, ere, begiak itxiagatik olakotan, norberaren kezka ez digu loa baretzen uzten.

A. KATALIN: Bartarratseko astindu ta zirradak dizu errua. Siestako lo kuluxkak on egingo dio, ordain zurrian...

DOMENJON: Bai, baiñan, orain gosari on batekin gure barruari indar eman dezaiozun.

A. KATALIN: Sukaldean gertutzen ari dira eta maniatu ta prest dagon ikustera noakizute.

KORREJIDOREA: Gipuzkoako etxeakoandreak eder eta maratsak dirala ondo dakigu Gaztel Errian. Ain zuzen, orain urte gutxi (1457) gure Errege jaun Enrique Laugarrenak, Getarin ostatu artu zualarik, ango Torreko Damari, eskerronez mesede eta esku-erakutsi oparoak egin zizkion.

A. KATALIN: Eskerrik asko! Korrejidore jauna oso zaldun ao-zuri ta limurzale degu. Nik ez det orrenbeste merezi. Eskuzabal eta biotz-bera izan nai badu, premian daudenentzako izatea eskatuko nioke.

KORREJIDOREA: Gaitz izango litzake zure eskeari uzkur egitea. Eta Domenjonek benetan zoriontsu bear du emaztetzat onelako andre burutsu ta zentzuduna aldamean dualarik.

DOMENJON: Bai, jauna, bai, pozik nagola ezin ukatu. Paregabea det nere andrea, eta gure etxeko erosotasuna beorrek ere txasta dezan, lendabizi gosari mamitsu bat ar dezagun.

A. KATALIN: Beon losintxak lotsarazten naute eta banoa sukaldean diñako jakirik dagon ikustera. (*abituaz*) Laister otsegingo diotet maiera deituaz. (*bijoa*)

KORREJIDOREA: Bitartean, emen itxoin dezakegu, alkarrekin, adiskide antzean mintzatuaz.

DOMENJON: Ordo derizkiot, eta obeto oraindik, Korrejidore jauna, patxadan eserita jarriko bagina...

(*Aurrez-aurre eser bitez*)

KORREJIDOREA: Berdin zait, ala nai badu.

DOMENJON: Beste batzarkideak etorri aurretik, biok buruz-buru itzegitea ez da alperrikakoa izango.

KORREJIDOREA: Zeintzuek diran etortzekoak jakin nai nuke.

DOMENJON: Bada, Alkate jaun, eskribau ta errejidoreaz gañera, aide-nagusiai ere dei egin zaie. Ba ezpada, ere...

KORREJIDOREA: Neurri zuzena da hori. Eta... nor geiago?

DOMENJON: Ez det betarik izan beste askori otsegiteko, baiñan Santa Maria Elizako Bikario jauna...

KORREJIDOREA: Eliz-gizonak ez dutela Gipuzkoako Batzarretan sarrerik izaten orok dakite jakin. Ez da ala?

DOMENJON: Ez Eliz-gizon eta ez lege-gizonak, letraduok, alegia! Batzar au, ordea, berezia degu ta Bikario jaunaren iritzia entzuteak ez liguke kalterik egingo, nere ustez.

KORREJIDOREA: Bat da, iritziak entzutea, eta bestea erabakiak artzea. Eta Errege jaunari egin zaion irain latza lehenbaitlehen zigortu dezagun, zuzen eta gogor, erabakiak artu bear ditugu. Otu eta motz!

DOMENJON: Zuzen bai, gañerakoak kontuz! Erru ta obenaren pisua arintzen duten zernola, ta zearrak kontuan arturik... Gaon doakabe orrek ez zuan zillegi Tolosara zerga-eske ta diru-billa etortzerik. Legez galerazita zeukan.

KORREJIDOREA: Nola diteke hori?.. Errege jaun Laugarren Enriqueren ordezkaria izanik?

DOMENJON: Erregeren ordezkoa ala bere borondatez jabetu diran beste zenbaitena...

KORREJIDOREA: Ez ahaztu D. Menjon jauna, Enrique Laugarrenak izendaturiko Korrejidorearekin itzegiten ari zerana.

DOMENJON: Ez inolaz ere! Gogoan det. Eta Beorrrena dan gure etxean dagon ezkerro, naigo nuke, korrejidore jaunari baño Garcia-Franco adiskideari itzein; gizonetik gizonera mintza... (*A. Katalin atean agertuaz*)

A. KATALIN: Jaunak: Gosaria maiean dute eta arren, ea oztu baño lehen datozen. Zerbait bero artzeak on egingo die... baraurik burua ere aul eta argal bait dago...

KORREJIDOREA: (*jekiaz eta gero orobat Domenjoni*) Torreko damak eskatzen digunez, jarduna etengo degu.

DOMENJON: Bai, bai, Gero ere beta izango degu... ta gaia gañezka.

(*bijoz barrura irurok*)

(*Unetxo baten ondoren beste ate batetik II. Mirabea sartzen datzetik datorren Bikario jaunari bidea erakutsiaz bezela*).

II. MIRABEA: Sartu bedi Bikario jauna. Nagusia ta Korrejidore jaunak gosaltzera joanak dira. Etxekoandreak dei egingo diot.

BIKARIOA: Bere lanetan ariko da ta utzi zaiozu. Ikusia da etxeetara ez ditekela goizegi etorri. Nere errezoak egiñez itxoingo det.

II. MIRABEA: Erreza bai, D. Permin, premian gaude-ta. Atzoko iskamil eta eriotzaren ondoren ez dakigu zer gerta bear duan. Batzuek preso artu ote dituzten, besteak, berriz, igesi joan ote diran... Ba al dakigu? Zer berri dabil kalean, Bikario jauna?

BIKARIOA: Onoko apaiz hau Elizatik dator eta ez du deus entzun, onuntz etortzeko gaiztua baizik, zuen Nagusiak bidalia... Ez dakit Andiaiko Torrean gaua pakean igaro dezuten ala ez.

II. MIRABEA: Ez degu lo aundirik egin beintzat. Nagusi ta Korrejidorea asarre zenbiltzela antzeman diogu. Etxekoandre ta alabak gelan negarrez... eta gu neskameok goizarte leiotik kalera begira.

BIKARIOA: Erri guziarentzat ere amets gaiztoko gaua bart arratsekoa. Ez da eguna nai orduko argitu, ta argizkilla ez det jotzen entzun. (*Aitaren egiñez brebiarioa irakurtzen asten da*) «Jam lucis orto siderius»: Otoitz egin dezaiozun Jaunari.

II. MIRABEA: Konjuroa bota beza bai, bikario jauna. Berori emen dagola etxeoandreaki esatera noa. (*Abituaz*) Eseri bedi bitartean! (*bijoa*)

BIKARIOA: Otoitzak belauiniko ala zutik obeto egiten dira. Zoaz nere kezkarik gabe.

(*Batetik bestera ibilliaz brebiarioa irakurtzen darrai, noizik beinka «Aitaren» egin ta burua makurturik*)
(*Etxekoandre Dama Katalin sarturik*)

A. KATALIN: Egun on Bikario jauna! Ez nenkien gure etxera etorria zanik. Barkatu!

BIKARIOA: Ez da ezeri, Jainkoak dizula goiz on, Andre Katalin. Mirabeak atea zabaldu dit eta doi-doi sartzea egin det. Eta brebiarioa esaten ari nintzaizun.

A. KATALIN: Korrejidore jauna ta Domenjon gosaltzen ari dira. Beorrek ere zerbait artu nai badu, garai ona da.

BIKARIOA: Eskerrik asko, Andre, Meza esan ala nere betiko aomena artua det. Eta eguadi arte ez det beste ezer artzeko oiturarik.

A. KATALIN: Nai duan bezela, D. Permin. Baiñan emen dagon ezkerro galdera batzuek egin nai nizkioke... (*larri*) Estuasun aundi bat daukat barruan...

BIKARIOA: Erri guztia alatsu dago: estu ta larri, ta ni orobat. Ez da gutxi-gorako.

A. KATALIN: Izan ere, a zer nolako eguna atzokoa! Zer derizkio?

BIKARIOA: Ba... Jainkoari eskerrik bizienak eman bearko dizkiogula, gaurkoa ez bada okerragoa gertatzen.

A. KATALIN: Jainkoak eta Ama Doloretakoak lagun gaitzatala!

BIKARIOA: Batzuen batzuek igesi egiten lagun dituzte-ta. Zerbait da.

A. KATALIN: Noruntz jo ote dute doakabeak! Erruki ditut!

BIKARIOA: Urruti ez, nere ustez. Uzturreko mendi aldera agian...

A. KATALIN: Ez aldira eroriko Justiziaren atzamarretan. Galduek dira bes-tenaz. Arrapatzen badituzte, Ene!

BIKARIOA: Bai, Legea gogorra da iltzaille... ta estalkiñentzat. Auek ere, auzia zertan gelditzen dan ikusi arte obe dute urrun egon.

A. KATALIN: Justizia osoa: Alkate, Korrejidore, Aide nagusi, nere senar eta aguazillak oraintxe biltzekoak dira beorrek dakinez. Erriko-etxe dan leku ontan. Eta beldur naiz, naigabeturik nago...

(*Barruko ateruntz so-egiñez*)

BIKARIOA: Lasa zaite, Andre. Niri erri-gizon ez izan arren, Justizia bildu aurretik, epai-sententzia biguntzerik ba ote dagon alegiña egitea dagokit.

A. KATALIN: Jainko maitea! Olako zerbait lortuko balu.

BIKARIOA: Ez da nere egitekoa agintari auzietan sartzea, baiñan apaizok buruntzalia, nai ta nai ez, eltze guzietan sartu bear izaten degu, geiegi irakin ez dezaten. Kristauok ez al gaituzu munduko gatza? (*Ateruntz begiratuaz, isilago*) Gaonen auzia «gal-gal» dago, eta ur ots pizka bat bota bear zaio epeltzeko.

A. KATALIN: Beorri mintzatzen entzun ezkerro, arnasa lasago artzen asi naizela esango nuke. Ai Ene! Bai ote? Barka bezait baiñan barrura noa, Etxeko jaunak nola gosaltzen ari diran ikustera. (*Abituaz*) Korrejidore jauna aurpegi garratzez jekia da goizean... Eta Domenjon nerea...?

BIKARIOA: Bada emaezu ezti pizka bat talo-esneaz. Beazunaren kontra-ko erremedioa dezu.

A. KATALIN: Ala balitz... ontzi osoa ere emango nieke. (*Bijoa*)

BIKARIOA: Gero arte! ta animo! Ni emen gelditzen naiz... errezoak esaten pakean uzten badidate.

(*Berriz brebiarioa irakurtzen darrai, noizik beinka Aitaren egiñez. Unetxo baten ondoren Alkatea agertzen da*)

ALKATEA: (*sarturik*) Beorri dagonerako emen!

BIKARIOA: (*Liburutik begiak altxata, berekiko*) Bear genduen! (*Alkateari*) Egun on Alkate jauna!

ALKATEA: Apaizak beti goiztar...

BIKARIOA: Alicuando... Esaera zaarrak dionez Goiztarrai Jainkoak laguntzen omen...

ALKATEA: Baita gau-txori gaizkilleai ere, iñoiz Justiziaren eskuetatik iges egiten.

BIKARIOA: Ez dakit zer esan nai duan Alkate jaunak

ALKATEA: Onuzkerro adieraziko zioten, bai (*Bikarioari zorrotz begiratuaz*) Gaon gizarajoaren iltzailleak, bart arratsean Justiziaren

eskuetatik anka egin zutela. Baiñan eroriko dira. Eta orobat errian gordeta dauden beste su-emantzalle ta estalkiñak...

BIKARIOA: Erri guzia estalkintzat artzen badezu, Bikarioa ere tartean izango da noski... Eta emen naukazu Tolosaren alde jokatzeke.

ALKATEA: Apaiz jaun batek hori aitortzea arrigarri zait. Ez al da bada izan igingarri, ta lotsa aundi bat Gaon erailtzea?...

BIKARIOA: Bai, noski, gertakizun mingarria. Gizon guziai, naiz judua izan, bizia erespeta bear zaie. Eta il da gero «*Requiescat in pace*» esate kristauok beartuta gaude. Eta erresponsoa ondoren, alkate jauna, arren, entzun bitza beste nere arrazoiak. Eser gaitezen, orretarako, lasago itzegiteko (*eser bitez*).

ALKATEA: Zutik ala eserita... berdin da. Gizon bat iltzen dutenean, eta areago Erregearen ordezkaria zanean, Jainkoaren legea zapaltzen dala, uste det.

BIKARIOA: Egia mardula! Alkate jauna, naiz Testamentu zaharrean eta naiz berrian. Ebanjelioak irakurtzea besterik ez dago. Ez da zillegi iñor iltzea gure lagun urkoari bizia kentzea, bostgarren mandamenduak agintzen digunez: Ez zazu iñor ill!

ALKATEA: Sermoi gutxi, emen Bikario jauna, ez gaude Elizan-eta...

BIKARIOA: Elizan ez gaudelako eta bai Kontseju-etxean, esan bear diot, ordea, noiz, nola eta nun, beinik-bein Jainkoaren legea baztertu diteken: Norberaren burua defenditzearren eta Erriaren alde gogor jokatu bearra gerta dedinean...

ALKATEA: Hori Erriko agintarien egitekoa da. Guri dagokigu eta ez elizgizonai. (*berotuaz*).

BIKARIOA: (*Jeiki ta ibilliaz*) Ez det ukatuko. Baiñan... zeñek neurtu dezake agintari ta menpekoen erantzunkizuna?... Gure Elizama txit Santak. Aristotelesek eta gure Santo Tomas aundiak garbi erakutsi digute: «*potestas populi*». Almena errian dago la. Pakea Justiziaren alaba da eta ezbearra, liskarra ta eriotza sortzen diranean, aztertu bearra dago ea goikoak, ez ote diran bekoak aña errudun... katigu.

ALKATEA: (*gogait eginda*) Ba, ba, ba Erretolikak... Salamankan ikasitako liburuetan.

BIKARIOA: Salamanka, Paris, Bolonian eta nun nai.

ALKATEA: Nik ez det beorrek aña eskola, baiñan auxe da dakidana: Gaon Tolosan garbitu dutela, iltzailleak igesi joanez. Eta Erre-

gearen Valladolideko Kantzillerian nik aurpegi eman bearra dedala. Eta aurpegia ez ezen ez nuke urkamendian nere lepoa arriskatu nai.

BIKARIOA: Bildur santua, birtute aundia da. Orregatik auzia zuritu aurretik ez da iñor kondenatu bear.

ALKATEA: Legeak eskatzen duanez, auzia bereala ikusi bearra dago. Eta emen biltzekoak gera Korrejidore jaunarekin, Domenjon, Errejidore, eskribau, aguazil, aide nagusi testigutzat. Ni nazu Justizia buru errian eta orain bertan asiko degu gure lana. (*nardaz*). Beorrek ez dezake parterik artu...

BIKARIOA: Hori esanez ni emendik bidali nai al nazu?... Joango naiz, bada, ez izan ardurarik, (*abituaz*).

ALKATEA: Nik esan bearrik ez du, jakiteko, apaizak ez dutela Kontseju etxean sarerrarik. Eta Santa Maria Elizako zaintzalle bakarra: «unica merelega» Tolosako Erria dala...

BIKARIOA: (*Burua azkuretuaz*) Ez daukat ahazturik. Ni etorria nazu, ordea, Batzarra-aurretik nere boza entzun araztera gerora... tolosarren batzuek urkamendin iltzen laguntzera joan bearrik izan ez dezadan. Tolosar guzien, aundi-ta txiki, morroi naiz. Aita Santu Pio Bigarrena ta Iruñeko Apezpikuaren urrengo Erria da nere nagusi; ta Jaungoikoa jaun eta jabe. Nere iritzia entzun dezu ta... banoa. (*abituaz*)

ALKATEA: Amen! Orain Auzitegia asi diteke bere lana egiten. (*Apaizaren ondolik kaleko atetik irtenaz kanpora otsegiten du*). Deia jo zate la danbor eta txistuak Aurera! Eskribau, Errejidore, Aide nagusi ta aguazillak!

(*Danbor eta txistu otsa entzun bedi eta bereala Eskribaua ta bi aguazillak sar bitez, gero aide nagusiak eta azkenik Korrejidore Donemenjon Alkatearekin.*

Korrejidore mai-buru dutelarik eskubi-esker eser bidez Domenjon, Alkate, ta Aide nagusiak. Ertz batean Eskribaua ta zutik bi aguazillak).

ALKATEA: (*Jeikiiaz*) Juanak! Justiziaren batzarrari asiera ematera goaz, Korrejidore jaunaren baimenaz. (*Eseriaz*)

KORREJIDOREA: (*Zutituaz*) Tolosako agintari ta aide nagusiak: Gure Jaun Errege, laugarren Enriqueren izenean baimena ematen dizuet Justizia egin dezazuten. Eriotz lazgarria gertatu da

erri ontan guziok dakizutenez. Gizon leial bat Erregearen mandataria zana itsuski erailla izana da Tolosako kalean. Isuritako odolak zigor gogorra eskatzen du, legearen arabera. Eskribau jaunak irakur ditzala, beraz Fuero liburuaren aginduak. (*Eser bedi*)

ESKRIBAU: (*Zutik irakurriaz*) Ogeita amargarren Tituloa: «Por ser tan abominable el vicio de la alevosía, con que en desprecio de la Fe pública se cometen muchos maleficios, cuando por la seguridad que debieran tener los hombres en virtud de la promesa de sus enemigos, o por pacto otorgado por ellos y con autoridad de la justicia, viven descuidados de que pueda sucederles alguna cosa mala; y porque en casos semejantes aya pena condigna a tan feo delito para el castigo de los malechores con publico exemplo. (*Ozen eta sendo*) ORDENAMOS Y MANDAMOS: Que cualquiera que a otro feriere o prendiere o lisiare, o por él corriere con arma para lo ferir, o matar, sobre tregoa, puesta, otorgada por las partes, o puesta por el alcalde, o mandada otorgar por las partes, aunque ellas o cualquiera de ellas no la otorguen: ¡QUE MUERA POR ELLO!» (*bi aldiz irakur beza*)

(*isil unea*)

KORREJIDOREA: Eskribau jaunak irakurketa eten dezake batzarkideok ala nai izan ezker.

DOMENJON: (*jeikiaz*) Nik ere ala uste det. Guziok ondo jabeturik gaude gai ontan Fueroak erabakita daukatena. Luze litzake jarraitzea. Emen, ordea garbi ikusten ez dana iltzailleak nortzuek izan diran eta nola gertatu zan eriotza. Ontan dago auzia. Illunpe artan, erriko jendea, baserritar eta kaletarrak naspillaturik, zalapartan, bata eta besteak zer ari ziran ez zekitela, gaizkillea nor izan zan, erabakitzea gauza gaitza da guretzat.

Ez du inork bere burua, (gaizkilletzat) iltzailletzat aitortu. Au da lenengo zuritu bear degun gauza. Orobat, esan bearra dago, Gaon juduak Gipuzkoako Hermandadearen aginduz, Probintzi ontara zerga-eskabidea egitera etortzea galerazia zeukala. Epai-setentzia eman aurretik xehetasunok gogoan artzeok dira.

Azkenik, lekuko testigui dei egin bear zaie Justiziak eskatzen duan arabera. Orregatik, batzar au gerorako uztea obe dala derizkiot eta bakoitzak bere iritzia adierazi zala.

(*Eser bedi*)

KORREJIDOREA: Itzegin bezate txandaka batzarkideok, zaharrentatik asita. (*Zaldibi aide nagusiari begiratuaz*).

J. ZALDIBIA: (*Zalantzan jeikiaz*) Zaharra nazute, bai, eta zigorra zer dan ezagutu det. Nere larrutik ordaindu, gañera, zenbaiten bidegabekeria... Alare, mendekaz, ez diot inori kalterik egin nai. Eta are gutxiago gaitzetsiko... Ez da nere egitekoa. Domenjon Andia Torreko nagusiaren asmoa ontzat artzen det: bat nator, Auzia ondo zuritu dedilla. (*eser bedi. Korrejidoreak beatzaz Yartza sinaturik*)

S. YARTZA: Iritzi berdiñekoa nazute ni ere. Ez da nola nai gizonik zigortu bear, naiz jende xehetakoa izan. Lenago auek gure bizkar par egin bazuten ere. Bear bada, errudunago dira beste batzuek...

KORREJIDOREA: (*Aide nagusiai*) Beok kalean ziran eta ez al zuten ikusi iskamilla nola sortu ta bururatu zan? Ez al dakite Gaonen iltzaillea nor izan zan?

S. YARTZA: Iskamilla sortu zanean alde egiñak giñan leku artatik.

J. ZALDIBIA: Ala izan ez baledi ere ez gaituzte salataritzako jaiok. (*arro*) Aide nagusiak egoskorrak izan bagiñan ez gera aguazillak.

KORREJIDOREA: Ontara ezker, Justiziaren buru dan Alkate jauna degu itzaren jabe.

ALKATEA: (*Zulik*) Ez itzaren jabe... eta are gutxiago, ikusten danez, Erriaren jabe. Guziok beren buruak garbitu nai dituzte... Bikario jaunarengandik asita, txalma nere bizkar gañera botiaz. Beraz, Justiziaren zigor-makilla bestek ar dezala.

KORREJIDOREA: Ez, Alkate jauna, esku onetan dago ta azken arte eutsi bear diozu, ondo dantzatuaz. Justizia ez diteke utzi errekan, ez kale bazterrean erorita. Gaizkilleak gogor eta zuzen zigortu bear ditugu: «¡Que mueran por ello!». Legeak agintzen digun bezela. Urkamendia gertu euki bear da beti, naiz lanik egin arazi ez auzia zuritu ta garbi ipiñi arte. Buka

zagun gaurkoz batzarra ta biar jarraituko degu testigutza berriak entzun da gero.

ALKATEA: Emen degu bat zerbait ikusteko obligazioa zuana... (*Aguzallari ots egiñaz*) Zuk zer ikusi zenduan!

AGUAZILLA: (*izu-ikarez*) Badaki alkate jauna, ez nuan ezer ikusi gosari txikia egitera joan nintzalako. Nik... zera... urrutira leloa besterik ez nuen entzun:
Gonzalo Moro Tati, Tati
Gaon Judua kali, kali!

ALKATEA: (*Asarre*) Zure egon lekutik anka egin zendualako bi illabeteko kartzela; ogi utsa jan eta ura edanaz. Eta besterik ez bada- go, jaunak, Batzar au amaitua degu.

(*Guziok beren lekuetatik altxatzen dira: Lenengo Aide nagusiak eta gero Alkate, Eskribau ta aguzillak kanpora ateratzen dira. Domenjon eta Korrejidorea bakarrik gelditurik. Kanpoan danbor eta txistu otsa entzun bitez asieran bezelaxe*).

DOMENJON: Obe degu Batzarra eten degula, Korrejidore jauna. Justizia ez bait diteke laisterregi ta itoka bururatu ahal izan.

KORREJIDOREA: Geiegi luzatzea ere ez da bada onuragarri. Legea da Lege; eta Erregea, Errege. Odola isuri izan danean beste odolez garbitu bear da... Agintaritza errespetatua izan dedin.

DOMENJON: Beorri letradu jantzia da ta Lopez de Ayalak ixkiriatu zuana, badaki noski:
«Clemencia es en los Reyes
muy loada bondat».

KORREJIDOREA: Baiki Domenjon jauna, baiñan adiskide zaitudanez, esan bear dizut Gure erregek inguruan aolkari ankerrak dituala. Eta egia garratza, zoritxarrez...

DOMENJON: Bakarrik gauden ezkerro ta mintza nai didazunez, eserita erosoago ariko gaituzu jardunean...

KORREJIDOREA: (*Eseriaz*) Ain zuzen, ere Valladolidtik datozen berriak edierazi nai dizkiot. Zerbait entzun al du? (*Erabat bigunduaz*).

DOMENJON: Kortean susmur txarrak dabiltzala gauza jakiña da. Ondarabin ere atzo entzun nituen. Enrique Laugarrena, gure Errege doakabea, Villena, Beltran, Lopez de Haro konde

DOMENJON: Ez da iñondik, ere, aolkua baizik. Adiskideari egia zor zaio, ordea, ta emengo egoera entzun arazi nai izan diot Gaztelako agintariok jakin dezaten.

KORREJIDOREA: Lenengo eriotzaren berri txarra eman bear diet: Justizia gogorra eskatzen duan gertakizun latza. Zigorra betetakotan, gañerako espak bear dan lekuan adieraziko ditut.

DOMENJON: Bertatik bertara egia ikus dezan, kaletatik zear, alkarrekin itzuli bat egin genezake.

KORREJIDOREA: Atsegin aundiz. Eguardi aurretik egurasteko gogoa daukat buruaustea aizetzeko...

DOMENJON: Goazen, orduan, Gaztelako Atetik kanpora arnas artzera (*Abituaz*) Andik oi dator ego-aize.

KORREJIDOREA: Ekaitzik ez balu ekartzen...

(*bijoaz*)

(*Bi mirabeak Atetik zeletan*)

I. MIRABEA: Nagusiak joan ditunan. Ez den iñor gelditu. Au lasatasuna! Ez ahal dituan laister itzuliko.

II. MIRABEA: Ez zekiñat zer gerta bear duan emen. Nun ote ditunan gure mutillak?

I. MIRABEA: Mutillak mendian, ta neskatzak lanean. Etxekoandreak esan zigunan, batzarra bukatu ala, mai ta alkiak jasotzeko ta baztertu egin bear dizkiñagu. Eutsi, bada...! (*Bien artean mai ta beste puskak jasotzen diardute barnera eramanez arrastaka*) Pisu ederra diten!

II. MIRABEA: (*olgetan*) Astunago ditunan urkamendiaren abeak! (*banan-bana sartu ta gero aundiena azkenerako utzia*) Ea! orrela! tajuz! atzekoaldera!.. (*Guziak sartu ondoren berriz agerturik*). (*Une ontantxe plazan urkamendi zutitzen ari diran arotzen danbateko ta maillu-otsak entzun bitez mirabe biak izutzen dituanak*).

I. MIRABEA: Kaleko atean norbait ote dan iruditu zaidan... (*Ateruntz begiraturik*) Ara! Orratx, Mantoni!

II. MIRABEA: Bera besterik ez baldin baden, gaitzerdi!

I. MIRABEA: Sar zaite Mantoni! Ez dago beste iñor gu baizik.

II. MIRABEA: Onek emango zigunan kaleko berri.

(*Mantoni erdi-negarrez sarturik*)

DOMENJON: Ez da iñondik, ere, aolkua baizik. Adiskideari egia zor zaio, ordea, ta emengo egoera entzun arazi nai izan diot Gaztelako agintariok jakin dezaten.

KORREJIDOREA: Lenengo eriotzaren berri txarra eman bear diet: Justizia gogorra eskatzen duan gertakizun latza. Zigorra betetakotan, gañerako espak bear dan lekuan adieraziko ditut.

DOMENJON: Bertatik bertara egia ikus dezan, kaletatik zear, alkarrekin itzuli bat egin genezake.

KORREJIDOREA: Atsegin aundiz. Eguardi aurretik egurasteko gogoa daukat buruaustea aizetzeko...

DOMENJON: Goazen, orduan, Gaztelako Atetik kanpora arnas artzera (*Abituaz*) Andik oi dator ego-aize.

KORREJIDOREA: Ekaitzik ez balu ekartzen...

(*bijoaz*)

(*Bi mirabeak Atetik zeletan*)

I. MIRABEA: Nagusiak joan ditunan. Ez den iñor gelditu. Au lasatasuna! Ez ahal dituan laister itzuliko.

II. MIRABEA: Ez zekiñat zer gerta bear duan emen. Nun ote ditunan gure mutillak?

I. MIRABEA: Mutillak mendian, ta neskatzak lanean. Etxekoandreak esan zigunan, batzarra bukatu ala, mai ta alkiak jasotzeko ta baztertu egin bear dizkiñagu. Eutsi, bada...! (*Bien artean mai ta beste puskak jasotzen diardute barnera eramanez arrastaka*) Pisu ederra dituen!

II. MIRABEA: (*olgetan*) Astunago ditunan urkamendiaren abeak! (*banan-bana sartu ta gero aundiena azkenerako utziaz*) Ea! orrela! tajuz! atzekoaldera!.. (*Guziak sartu ondoren berriz agerturik*). (*Une ontantxe plazan urkamendi zutitzen ari diran arotzen danbateko ta maillu-otsak entzun bitez mirabe biak izutzen dituanak*).

I. MIRABEA: Kaleko atean norbait ote dan iruditu zaidan... (*Ateruntz begiraturik*) Ara! Orratx, Mantoni!

II. MIRABEA: Bera besterik ez baldin baden, gaitzerdi!

I. MIRABEA: Sar zaite Mantoni! Ez dago beste iñor gu baizik.

II. MIRABEA: Onak emango zigunan kaleko berri.

(*Mantoni erdi-negarrez sarturik*)

BIKARIOA: (*Bat batean azaldurik*) Zertan ari zera, emen, Mantoni? Bakarrik al zaude?

A. MANTONI: (*Izuturik, itz totelka*) Ikarez, dar-dar nago Bikario jauna. Pentsa beza...

BIKARIOA: Mingaiña toteldu zaizula, antzematen diot, baiñan bai zure buru ortan pentsametu ta gogoetak egan darabilkizula ere. Gutxienez alargun nabaitzen dezu zere burua.

A. MANTONI: Ez bezait aitatu Bikario jauna! Atzotandik ez det lan, ez jan eta ez lorik egin ahal izan. Bear bada horixe berbera gertako zaio beorri ere...

BIKARIOA: Nik?.. jan eta lo gutxitxo, baiñan ibilli? gelditutzeke; bat ikusi, besteari entzun, familiak lagundu ta malkoak txukatuaz. Eta Elizako lanak, mezaz gañera neronek kandelak piztu, kanpaiak jo... eta abar. Ai! ene! Sakristau Perutxo! Perutxo!

A. MANTONI: Beorrek jakingo du nun dagoan kokatua (gordeta)

BIKARIOA: Ori Konfesioko Sekretua da, beraz ezkutuko gauza.

A. MANTONI: Preso?...

BIKARIOA: Eliza aterpea da ez kartzela...

A. MANTONI: Urrena ere beorregana konfesatzera joan araziko det, Perutxo, Justiziaren eskuetan katigu erortzen bada.

BIKARIOA: Geldi itzazu mingain eta irudimena. Turmoi-ostotsa agian lertu gabe pasako da. Ez nuke konfesorik entzun nai datorren urteko Paskoak arte.

(*Kaletik datorren zarata entzun bedi zaldi-perra soñua ta jendearen otsa. Bat balean etxe barrundik I. Mirabea agertuko da arnas estuan*).

I. MIRABEA: Zera!.. Zaldizko bat etorri omen da Erregeren mezu batekin... Eta gañera...

GUZIOK: Zer? Zer?

I. MIRABEA: Berri txarrak!

BIKARIOA: Zer ordea? Jakin al diteke? (*Txukumutxu alkarren artean*)

I. MIRABEA: (*Bikario jaunari*) Sakristaua arrapatu dutela.

A. MANTONI: (*Zerbait nabaiturik*) Nere gizona il dutela! Peru! gizarajoa! Ai ene! Ama Doloretakoa! (*Naigabea emanik lurrera erortzen da*) Galdua da!

BIKARIOA: Emakume! ez da orrenbestaraño (*Bikarioa ta Mirabeak Mantoni altxatzen dute ta baztarrera eramanez esertokian jarriaz*)

- BIKARIOA:** (*Mirabeari*) Nundik jakin dezu, ordea berri ori?...
- I. MIRABEA:** Leiotik begira nengola ta kalean zabaltzen ari diran berriak entzunez...
- BIKARIOA:** Or dezute zuek sasi-eskola. Ez da naikoa, egia dan jakin bear degu. Sakristaua arrapatu? Nola eta nun ordea?
- I. MIRABEA:** Isillago esango diot Mantoni esna ez dedin. Amarrandegin gorderik omen zegoen, konfesionario barruan sartuta.
- BIKARIOA:** Gizarajoa elizaren seme leial beti, goseak errendituko zuan. Au da lanbidea!
- I. MIRABEA:** Kontuz! (*Mantonirengana urbilduaz*) Begiak iriki nai dituala dirudi. (*Andre Katalin barrindik agertuaz*)
- A. KATALIN:** Baiñan zer gertatzen da? Kalean istillua dabil eta emen karraxi egin dutela sumatu det.
- I. MIRABEA:** Bai etxeokandere! Mantoniri txorabioak eman dio eta or dago korderik gabe.
- A. KATALIN:** (*Mantonirengana joanez eta eskutik elduta burua altxa araziaz*) Mantoni! Ondo ezik al zaude? (*Mirabeari*) Ea sukaldetik zerbait bero ekartzen diozun.
- I. MIRABEA:** Ez du ezer artzeko gogorik, naigabeak eman dio ta...
- BIKARIOA:** Ez da arritzekoa Dama Katalin! Senarra arrapatu dutela entzun du, naiz gorra izan eta zerraldo erori zaigu, gaixoa
- A. KATALIN:** Zer gertatzen ordea? Ez naiz jabetzen.
- BIKARIOA:** Ez ni ere, (*Mirabearengatik*) Onek esango dizu.
- I. MIRABEA:** Kalean zabaldu da berria... Sakristaua arrapatu dutela.
- A. KATALIN:** (*Aitaren egiñez*) Jesus milla bider! Ez degu gaurko eguna ondo amaituko (*Mirabeari*) Zoaz sukaldera ta kamomilla beroa ekar zaiozu (*Mantoni ri eskua artuaz*) Biotza sendo dabilki ta zerbait artuaz laister etorriko da bere senera. Zoaz.
- I. MIRABEA:** Bai andre! (*Etxe barrenuntz abiaturik*)
- BIKARIOA:** Patar pixka bat naasten badezu, lenago piztuko da oraindik.
- A. KATALIN:** Bikario jauna nere etxean eta nik jakin ez! Mirabeai esana daukat onelakoetan dei egin zaidatela. Baiñan, bai zera! gaur etxean baño, burua kalean eta plazan zer gerta jarria dute!
- BIKARIOA:** Ez da gutxigorako Andre Katalin. Tolosako Erriaren pakea, izen eta omena gaur plazan bait daude. Zerbait da orain ere!... (*Bat batean etxe atarian zalaparta sortzen da ta atetik albatan itxumustuan Eskribau jauna agertzen da*)

- ESKRIBAU:** (*Estu ta larri*) Egun on etxeokak!, eta barkatu baimenik gabe sartu bait naiz.
- A. KATALIN:** Eskribau jauna berriz emen? Ez da gauza onik.
- ESKRIBAU:** (*totelka*) Bai andre... Ez andre!... Nun dira Domenjon eta Korrejidore jauna?... Erregearengandik presako parte bat zaldizko batek ekarri berria du.
- A. KATALIN:** Laskorain aldera egurastera atera dira...
- ESKRIBAU:** Banoa bada. Bereala ikusi bear ditut. (*Agerraldi au guzia dramakizunaren giltza izanik bizi ta joku larriz azaldu bear da alik eta izuikara ta patetismo geiena emanez*).
- BIKARIOA:** Oraintxe eman digute berria igesi zebillen sakristaua arrapatu ote duten. Ez da ori izango?
- ESKRIBAU:** Ori besterik ez balitz! Askozaz txarragoa!
- A. KATALIN:** Mesedez, eskribau jauna, itzegizu isilago, Mantoni or bait dago baztarrean naigabeak maskalduta...
- ESKRIBAU:** Ori ez da ezer!

(*Une ontan I. Mirabea atetik sar bedi eskuan kamomilla bete katillua daramakila*)

- A. KATALIN:** (*Mantonirengana joanez*) Ea artu arazten diogun.

(*Iru emakumezkoak an bazterrean biltzen dirala Mantoni erdian dutela, Bikarioa ta Eskribaua bestaldean jardunean ariko dira*)

- BIKARIOA:** Andre gaixoa nola dagon ikusten dezu, egia al da ordea Justiziaren eskuetan erori dala?
- ESKRIBAU:** Orrek ez du alako ajolarik. Alkatearen egitekoa da ta ez nerea (*ozen*) sakristaua arrapatu dutela ta zer? Bada okerragorik...
- A. MANTONI:** (*Txurru bat artuta esnaturik*) Nere senarra! Ai ene! galduak gera (*Eser lekutik altxa nai du ta A. Katalin ta I. Mirabeak eusten diote*)
- A. KATALIN:** Zaude geldirik Mantoni. Lasa zaitetz. Ez zaio ezer gertatuko. (*Mantoni indar egiñez jekitzen da gizonezkoengana joanez!*)
- A. MANTONI:** Eskribau jauna! Arren, eta arren Jainkoagatik esaidazu, ea nere Peru kartzelan al dagon?
- ESKRIBAU:** Presondegia baño toki txarragoak badituzu.

- A. MANTONI:** (*Negarrez*) Egia da orduan, ez du ukatzen (*Intzirika*) Ai ene! Doloretako Ama maitea! (*Bikario jaunari*) D. Permin Bikario jauna lagun bezait! Nere senarra iltzera emango dute-ta.
- BIKARIOA:** Ori inündik ez Mantoni, ni jarriko nintzake aren lekuan. Ez izan kezkarik.
- A. KATALIN:** Ikusten, Mantoni, zaude trankil eta eseri zaitez, ez zazu larritu orrela zure burua. Alperrik!
- A. MANTONI:** Azkenerako, betikoa, pobreak izango gaituzu pagatzaille. Errian ezbearra gertatu dala-ta aberaskumeak libre dabilta ta katigu bakarrak sakristau ta aguazilla. (*Negarrari emanez*).
- A. KATALIN:** (*Besotik arturik bazterreko eserlekura eramanez*) Ez emakume, isil zaitez, ez dakizu zer esaten dezun ta. Emen gaude gu, laguntzeko. (*Iru emakumezkoak berriz bilduaz*)
- BIKARIOA:** Adierazi zaidazu garbi, Eskribau jauna, dakizun guztia. Zer berri ekarri du mezulari orrek?
- ESKRIBAU:** (*Papera erakutsiaz*) Agiri ontan dago baiñan beorri esango diot. Naparrotik soñuak datozela. Gipuzkoako muga alde-
ra soldaduak datozen susmurrak...
- BIKARIOA:** Ez dut sinistatzen Eskribau jauna. Naparro aldetik etorri berria nazu ta ez dut uste andik ezer txarrik oraingoz sortu ditekunik...
- ESKRIBAU:** Bikario jauna! (*Papera berriz erakutsiaz Bikarioari*) Erregek bidalitako agiri onek diona ez det irakurri, baiñan mezulariak esan didanez Tolosan bereala guda-prestaerak egiteko agintzen omen du. Ta sasoiean dauden tolosar guzoi deia egin bearko zaie.
- BIKARIOA:** Eta auzipean igesi joan diranai zer?
- ESKRIBAU:** Gerra arriskoa danean, guzien bearra dago soldauzkarako eta ez da iñor zigortzen.
- BIKARIOA:** Zure berriak ez ditugu orduan ain txarrak...
- ESKRIBAU:** (*Urduri*) Geiegi itzegin det, Bikario jauna. Ez niteke emen luzaroan egon Korrejidore ta Domenjon jauna arki bear ditut oraintxe bertan. (*Agur egiñez*) Barkatu, etxeok. Noan nagusiengana. Lanbide gaitza datorkit buru gañera! Ala fede! (*bijoa laisterka*)
- BIKARIOA:** (*Emakumezkoai alaikiro*) Entzun al dituzute? Albisteak ditugu, albisteak!.. Gora biotzak Jerusalemgo alabak!
- II. GIZASEMEA:** Ez det ondo aditu. Beorrek ez bait digu garbiago esaten. (*Bikario jaunarengana urbilduaz*).

- BIKARIOA:** Garbi ta argi eguzkia bezela... Ar zagun arnasa lasa. Ez bel-
durtu. Erregeren agirian gerrako arriskoa aitatu arren poz
artzeko zorian gaude.
- A. KATALIN:** Nolatan diteke, ordea, gerra susmurrak badira.
- BIKARIOA:** Oriek urrutiko intxaurrek dira. Eta orain begiratu bear diogu bertakoai. Alegia, igesi joan diranak, (*abotsa goratuaz*), auzi-
pean daudenak eta kartzelan sartu dituztenak bat batean
libre geldituko dirala. Eup! Mantoni! Esna amets txarrik
egiteke!
- A. MANTONI:** (*esnatu ta begiak zabaldurik*) Nun nago? Meza nagusian?
- A. KATALIN:** Ez, Andiaiko Torrean... Peru azaldu omen da.
- BIKARIOA:** Bazoazke zere etxera, antxe arkituko dezu senarra.
- A. MANTONI:** Bizirik?... (*altxa ta ibilliaz*) Nun da? Nun?
- BIKARIOA:** Guziok libratzeko agindua etorri da.
- A. MANTONI:** Au arintasuna nabaitzen det! Ez da sinistekoa.
- A. KATALIN:** Ori bera gertatzen zait, eta Domenjonekin itzegin arte gaitz
egiten zait...
- BIKARIOA:** A! fede gutxiko emakumeak! Ikusitakoa edozeñek sinisten du.
Errege mezulariak ez zuan gezurrik esango.
- A. KATALIN:** Ala baldin bada Jainkoari eskerrak eman bear dizkiogu gure
otoitz eta opariak eskeñiaz.
- A. MANTONI:** Ni kandela piztutzeroa noa aldareko sakramentuari; eta gure
auzoan berri ona zabaltzea. (*abiturik*)
- BIKARIOA:** Gure Mantoni piztu zaigu.
- A. KATALIN:** (*Mirabeari*) Etxeko alabai adierazi zaiezu ta datozela!
- I. MIRABEA:** Bai andre (*bijoa*)
- A. MANTONI:** (*Pozez malkoak dariela*) Utz zaidazu eskuan mun ematen
etxera joan aurretik. (*A. Katalinen aurrean belaunikaturik*)
- A. KATALIN:** Altxa zaitez eta zoaz Jaungoikoarekin.
- BIKARIOA:** Eta mokau gozo bat mania zaiozu Peruri gosetuxea etorriko
zaizu gizarajoa. (*Bijoa Mantoni eta A. Katalin ta Bikario jauna
gelditzen dira jardunean*).
- BIKARIOA:** Nik ere Elizara joan bearko det zer gertatzen dan ikustera.
Artzaia, artaldea zaintzera.
- A. KATALIN:** Bego pizka batean D. Permin! Gu ere irrikitzen gaude zer-
bait jakiteko ta alabek ere, zer esanik ez, joan naiko dute.
Nik Domenjoni itxoin bearko diot.

(*Maixabel eta Ines burundaran sarturik*)

MAIXABEL: Ama! ama! Zer gertatzen da errian?

INES: Plazan jende asko biltzen ari dala goiko ganbaratik ikusten da.

A. KATALIN: Ez bildurtu ez da ezer txarrik. Erregeren zaldizko mezulari bat etorria dala...

BIKARIOA: Berri onak ekarriaz. Gaonen auzia gelditzeko esanez.

MAIXABEL: Eta igesi egin dutenok zer?

A. KATALIN: Etxeratu ditezke nai dutenean.

BIKARIOA: Orretarako deia alkate jaunak laister botako duala uste det.

MAIXABEL: Guzti-guztiak?

INES: Eta Oxe nere maisua ere bai?

A. KATALIN: Bikario jaunak adieraziko dizute.

A. MANTONI: Induljentzi ta absoluzio osoa (*Eskubiko eskuarekin bedeinkapena emanez*) Batzuen batzuek merezi ez badute ere. (*Gazte biak dantzan eta jausika asten dira*) Au poza! Gaur egingo degu jai! Aufa! D. Permin!

A. KATALIN: Ortarako edozen aitzeki on da. (*atean Mirabeak agertzen diralarik*)

II. MIRABEA: Etxekoandre? Kalera irtetzeko baimenik emango al digu?...

S. YARTZA: Goiz guztian ez dezute ezer egin.

II. MIRABEA: Egia dio Dama Katalin, baiñan eguardirako bukatuko ditugu lan guziak.

MAIXABEL: Neskameak baldin badijoaz gu ezin geldituko gera etxean.

INES: Ni ez beintzat, Amatxo. Naiko lezio ikasi ditut! Musika nai det.

A. KATALIN: Zoazte! zoazte, baiñan aguro itzuli. (*Bikarioari*) Gazteok laister aztutzen dituzte naigabeak. (*Mirabe ta etxeko alabak bijoaz ain txintxika*)

(*Une ontan Elizako kanpai otsa entzun bedi*)

BIKARIOA: Onela da mundua. Onuzkero Tolosako erri guztian berria zabaldu da. Goibelaren ondoren eguzkia...

A. KATALIN: (*Malkoai ezin eutsiaz*) Ala da!

BIKARIOA: Trixte zaudela dirudi? Dama Katalin!

A. KATALIN: Semeok etxetik urruti dituan ama batek beti dizu kezka barruan. Atzoko naspillan ez emen izateak ez nindun goibeltzen, baiñan gaurko pozak gogorazten dit itsasoko arriskoen dabiltzala Inglaterrako Bristol bidean...

BIKARIOA: Jainkoak gordeko al ditu, gu gorde gaitun bezela.

A. KATALIN: Gaztetasuna zeñen eder eta zoriontsu dan! Gazteok ez jakiñean, ajolakabe; zarrok jakiñez illunbe. (*Berriz kanpaien dandara jai bezperakoak bai liran...*)

BIKARIOA: Poza zabaltzen ari da. Goruntz biotzak, Etxekoandre! Trajeria uxatu degu konjuruaren indarrez. Gauza motza izango zan mengantza!... Jainkoagan Fede ta Maitasun daukagunontzat saria da Esperantza... Gizonok sortu al dezakete izen gozoagorik?.. Esperantza!!

(*Kanpai otsa darraiola astiro-astiro oiala erortzen da*).

AZKEN-ZATI — EPILOGOA

(Estali-Oiala altxa gabe dagolarik Oxer ertz batetik agertuaz).

Jaun-andre, jende maitagarri zeratenok! Emen gatzazute igeslariak ta sasi-letradu au lenengo. Etxeratu gera, bai larri zamar ibilli ta gero. Ikusi dezuten zoritxarreko gertakizuna amaitu da; ez zazutela ahaztu ordea. Gaonen eriotza Historia biurtu da. Zer gerta zan gero, jakin naiko dezute noski eta zuen gogoia asetzera, natorkizute azken aldiz.

Bear gorriak eraginda; goseak aña, gorroto ta griñak bultzata, beste iritiz, gertakari odoltsua sortu zan. Errizaletasun itsuak eriotz lazgarria bururatu arazi ziguna.

Baiñan Eriotz artatik, ala bearrez gure Erria gelditu zan bizirik. Domenjon Andia izan degu salbatzaile ta gidari. Bere gizontasun, ao-zuri ta jakituriaz Gipuzkoako Anaiarte ta Tolosako Erria zutik eta indartsu atxiki zituan Korrejidoreari esanez:

«Gure txit altsu ta agurgarri dan Errege jaun Enrique Laugarrenari, jakin arazi bezaio Gaon Gazteizko Judua, bere erru ta kulpaz erailla izan dala Tolosako Erriari, zuzen kontra zerga ta petxak jaso izan nai zitualeko gure eskubideak ukatuaz.

»Adierazi izan arren, eta gaztigatu ez zuala zillegi gure oiturak zapaltzea entzungor egin zigun eta bere zima gaiztoan gogor leia zan ezkerora erailla izan zan.

»Au ez zan gertatu, maite degun Errege jaunaren aurka joateatik, gure Erri ta legegaren alde jokatzegatik baizik. Beraz, gaizki egin ta esandakoak barka bezaizkigu eta ez dezala, orregatik iñor zigortu erregutzen diogu. Jainkoak gorde beza Erregeren bizia urte askotan eta Bere esku doatsueta umilki mun egiñez gelditzen gatzazio beti morroi ta serbitzari, Domenjon Gonzalez de Andia»

Orain bada, entzunle-ikusle-maiteok oiuz egizute gurekin batera Domenjon Andia ta «aundiaren omenez erriak sortutako bertso-kanta auxe»:

SAGAR EDER GEZATEA
GERRIAN EZPATEA
DOMENJON DE ANDIA

GUIPUZKOAKO ERREGIA.

(Ezkuta-oila berriro altxatzen da I. Ekitaldiko Gerta Leku berbera azaltzen da, ots: Plaza nagusia, bertan jardun lagun ta antzezleri guziak sailka agertzen diralarik. Sail batean: Andre Katalin, Domenjon, Bikarioa, Alkate, Eskribau ta Aide Nagusiak; bestean Maixabel, Ines, Oxer, Santxo Yurreamendi; Auntzaxeago Mantoni, Perutxo Sakristau, Mirabea ta emakumezkoak; jende xea, kaletar eta basarritarrok inguruan sakabanaturik.

Guziok alkarrekin kanta bezate «Sagar Eder Gezatea» edota bestela norbaitek bakarrik bertsolari eran abestu beza, gañerakoak txalo ta oiuz erantzunez.

Bukatutakoan Oxer, plaza erdian dagon Domenjonegana urbilduko da deadar egiñez):

«DOMENJON! BEORRI DEGU GIPUZKOAKO ERREGIA»

(Guziok oiuz ta algaraz erantzungo dute):

Bai, Bai, Hori! hori! Gora! Biba! Domenjon!

DOMENJON: *(Isil araziaz)* Ez! Ez! Ni ez!

GIPUZKOAKO ERRIA DA GURE ERREGE

(Poz eta alaitasun osoan OIALA geldiro erortzen da).

AMAIA